

The Role of Non-Governmental Organizations (NGOs) in the Universal Periodic Review (UPR) Process of the United Nations Human Rights Council

*Sattar Azizi**

*Saleh Gholam Heidari***

*Kian Biglarbeigi****

DOI: 10.22096/hr.2025.2068390.1764

Received Date: 09/08/2025 - Accepted Date: 18/09/2025

Abstract

In a world where international human rights monitoring mechanisms are becoming increasingly complex and multilayered, questioning the role and status of non-governmental organizations (NGOs) in these processes is not only a scientific necessity but also a practical imperative. Among these mechanisms, the Universal Periodic Review (UPR)—one of the few human rights instruments with global coverage—places all states, regardless of their political or geographical standing, under equal evaluation. Although this participatory process is formally organized among states, in practice, it remains incomplete and less effective without the active, purposeful, and structured involvement of actors such as NGOs. These organizations, relying on evidence, civic capacities, and an independent perspective, offer a complementary and alternative picture of the human rights situation. However, this participation is not without challenges; rather, it presents a field where opportunities and threats intersect. On the one hand, it enhances transparency, accountability, and the amplification of marginalized voices. On the other hand, it raises concerns about the credibility, neutrality, and political motivations of certain reports. Accordingly, this article, through a descriptive-analytical approach, explores the role of NGOs across three levels: report preparation, formal and informal engagement, and follow-up on recommendations. It argues that when NGO reports are well-structured, strongly evidenced, and include practical recommendations, they can attain the highest levels of impact and legitimacy. In this context, the article also provides an analytical case study of Iran's 2025 UPR cycle.

Keywords: Non-Governmental Organizations (NGOs); Human Rights Council; Universal Periodic Review (UPR); Transparency; Neutrality.

* Professor. Department of Law, Faculty of Humanities, Bu-Ali Sina University, Hamedan, Iran.
(Corresponding Author)

Email: satarazizi@vmail.com

** MA. Student in Human Rights, Faculty of Law and Political Science, Tehran University, Tehran, Iran

Email: salehheidarii77@gmail.com

*** Ph.D. Candidate in International Law, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran.

Email: kian.biglarbeigi@gmail.com

نقش سازمان‌های غیردولتی در فرایند بررسی دوره‌ای جهانی شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد

* ستار عزیزی

** صالح غلام‌حیدری

*** کیان بیگلربیگی

DOI: 10.22096/hr.2025.2068390.1764

[تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۵/۱۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۲۷]

چکیده

در جهانی که سازوکارهای نظارت بین‌المللی بر حقوق بشر روزبه‌روز پیچیده‌تر و چندلایه‌تر می‌شود، پرسش از نقش و جایگاه سازمان‌های غیردولتی در این فرایندها نه تنها ضرورتی علمی، بلکه ضرورتی عملی است. در این میان، فرایند بازنگری دوره‌ای جهانی که از جمله معدود سازوکارهای حقوق بشری با شمول جهانی است، همه دولت‌ها را فارغ از جایگاه سیاسی و جغرافیایی‌شان به‌طور برابر در معرض ارزیابی قرار می‌دهد. این فرایند مشارکتی، گرچه در ظاهر میان دولت‌ها سازمان‌یافته است، در عمل بدون حضور فعال، هدفمند و ساختاریافته بازنگرانی چون نهادهای غیردولتی، ناقص و کم‌اثر خواهد بود؛ نهادهایی که با تکیه بر شواهد، ظرفیت‌های مدنی و نگاه مستقل خود، تصویری متفاوت و مکمل از وضعیت حقوق بشر ارائه می‌دهند؛ اما این مشارکت، صرفاً فرصتی بی‌چالش نیست، بلکه بستر تقابل فرصت‌ها و تهدیدهاست. از یک‌سو، سبب تقویت شفافیت، پاسخگویی و بازتاب صدای گروه‌های بی‌صدا می‌شود و از سوی دیگر، ابهاماتی درباره اعتبار، بی‌طرفی و انگیزه سیاسی برخی گزارش‌ها را به همراه دارد. از این‌رو این مقاله با رویکردی توصیفی-تحلیلی، ضمن تبیین مفاهیم نظری مرتبط، نقش نهادهای غیردولتی را در سه سطح تهیه گزارش، تعامل رسمی و غیررسمی و پیگیری توصیه‌ها بررسی می‌کند و نشان می‌دهد که گزارش‌های این نهادها در صورت برخورداری از ساختار شفاف، مستندات قوی و پیشنهادها عملی، می‌توانند بیشترین تأثیرگذاری و مشروعیت را داشته باشند. در این راستا به مطالعه تحلیلی گزارش دوره‌ای ایران (۲۰۲۵) نیز پرداخته شده است.

واژگان کلیدی: سازمان‌های غیردولتی؛ شورای حقوق بشر؛ بررسی دوره‌ای جهانی؛ شفافیت؛ بی‌طرفی.

* استاد، گروه حقوق، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران. (نویسنده مسئول)

Email: satarazizi@ymail.com

** دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق بشر، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

Email: salehheidarii77@gmail.com

*** دانشجوی دکتری حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

Email: kian.biglarbeigi@gmail.com

۱. مقدمه

در سال ۱۹۴۵ تقریباً برای نخستین بار، منشور سازمان ملل متحد^۱ ایده حقوق بشر را به مثابه حقوقی واقعی در سطح جهانی اعلام کرد؛^۲ سپس نظام حقوق بشر ملل متحد بر مبنای این منشور و در پاسخ به آن ایجاد شد.^۳ بررسی دوره‌ای جهانی (Universal Periodic Review (UPR)) یکی از سازوکارهای کارهای نوآورانه شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد است که امکان ارزیابی وضعیت حقوق بشر را همه تمامی کشورهای عضو سازمان ملل متحد فراهم می‌کند. این سازوکار همزمان با تأسیس شورای حقوق بشر در ۱۵ مارس ۲۰۰۶ براساس قطعنامه ۶۰/۲۵۱^۴ مجمع عمومی سازمان ملل متحد شکل گرفت.^۵ این قطعنامه، شورا را موظف کرد که فرایند بررسی وضعیت حقوق بشر کشورها را بر پایه اطلاعات عینی و معتبر اجرا و بدین ترتیب، شمولیت جهانی و برخورد برابر با همه دولت‌ها را تضمین کند.

یک سال پس از نخستین نشست شورای حقوق بشر در ۱۸ ژوئن ۲۰۰۷، اعضای این نهاد بسته‌ای موسوم به بسته نهادسازی (Building Package) را تصویب کردند که چهارچوب‌ها، سازوکارها و شیوه‌های کاری شورای حقوق بشر را مشخص می‌کرد. این بسته که به منزله زیربنای عملکرد شورا شناخته می‌شود، نقشه راهی برای فعالیت‌های آتی آن تعیین کرد و شامل چهار مؤلفه اصلی بود؛ یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های این بسته، سازوکار بررسی دوره‌ای جهانی بود که طی بازنگری‌های بعدی و از طریق قطعنامه ۱۶/۲۱^۶ و تصمیم ۱۷/۱۱۹^۷ اصلاحاتی در آن اعمال شد تا روند بررسی در دوره‌های بعدی بهینه‌سازی شود.^۸ در قالب این

۱. همچنین مواد ۱ و ۵۵ منشور ملل متحد را مشاهده کنید.

2. eds. Philip Alston and James Crawford, *The Future of UN Human Rights Treaty Monitoring* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), 1.

3. Henry Steiner, Philip Alston and Ryan Goodman, *International Human Rights in Context: Law, Politics, Morals*, 3rd edition (Oxford: Oxford University Press, 2008), 746.

4. United Nations General Assembly Resolution 60/251, A/RES/60/251 (15 March 2006), Retrieved April 17, 2025 from <https://docs.un.org/en/A/RES/60/251>

5. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, "Universal Periodic Review," Retrieved April 17, 2025 from <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/upr/upr-home>.

6. Human Rights Council Resolution 16/21 (25 March 2011), Retrieved April 17, 2025 from <https://documents.un.org/doc/resolution/gen/g11/126/78/pdf/g1112678.pdf>

7. Human Rights Council Decision 17/119 (17 June 2011), Retrieved April 17, 2025 from <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g11/150/36/pdf/g1115036.pdf>

8. UPR Info, "UPR Info Official Platform," Retrieved April 17, 2025 from <https://upr-info.org/en>.

نقش سازمان‌های غیردولتی در فرایند بررسی ... / عزیزی، غلام‌حیدری و بیگلریگی ۲۱۷

بسته، دستورکارها و ساختارهای کاری شورا نیز تنظیم شد که شامل برنامه‌ریزی جلسات، تعیین اولویت‌های شورا و نحوه همکاری با سازمان‌های غیردولتی است. از این رو این دستورکارها نقش مهمی در سامان‌دهی فعالیت‌های شورای حقوق بشر ایفا و چهارچوب عملیاتی مشخصی را برای عملکرد این نهاد فراهم می‌کنند.^۹

علاوه بر این، بررسی دوره‌ای جهانی که بر پایه اصول همکاری و گفت‌وگو استوار است، امکان می‌دهد تا همه کشورها بدون استثناء تحت نظارت قرار گیرند و توصیه‌هایی برای بهبود وضعیت حقوق بشر در آنها ارائه شود. در این میان، نقش سازمان‌های غیردولتی (Non-Governmental Organization (NGO)) در جایگاه نمایندگان جامعه مدنی در این فرایند از اهمیت بسزایی برخوردار است. این سازمان‌ها با ارائه گزارش‌های مستقل و مبتنی بر شواهد، مکمل گزارش‌های دولت‌ها است و امکان ارائه تصویری جامع‌تر و دقیق‌تر از وضعیت حقوق بشر را فراهم می‌کنند. مشارکت سازمان‌های غیردولتی در فرایند آیین دوره‌ای علاوه بر تقویت شفافیت و پاسخگویی، نقشی کلیدی در نظارت بر اجرای توصیه‌ها و ارتقای کیفیت تصمیم‌گیری‌های شورای حقوق بشر دارد. این نهادها از طریق مستندسازی، ارائه آمار و جلب توجه جهانی به نقض‌های نظام‌مند (Systematic)، نقش فعالی در فرایند پاسخگویی ایفا می‌کنند.^{۱۰} این سازمان‌ها می‌توانند نقاط ضعف یا کاستی‌های گزارش‌های دولتی را برجسته کرده‌اند و مسائلی را که ممکن است به دلایل سیاسی، اقتصادی یا فرهنگی از سوی دولت‌ها نادیده گرفته شوند، مطرح سازند؛ اما در عین حال، این مشارکت با چالش‌هایی نیز از جمله پرسش درباره اعتبار و بی‌طرفی گزارش‌ها همراه است. برای نمونه، آیا گزارش هر سازمان غیردولتی، حتی اگر با اهداف خاص سیاسی یا مغرضانه تهیه شده باشد، مورد استناد شورا قرار می‌گیرد؟ یا از سوی دیگر، چه ویژگی‌هایی سبب می‌شود که یک گزارش از سوی شورای حقوق بشر به‌منزله منبع معتبر مورد استناد قرار گیرد؟

در نتیجه، هدف این مقاله بررسی نقش و تأثیر گزارش‌های سازمان‌های غیردولتی در فرایند آیین دوره‌ای است و به‌ویژه به این پرسش می‌پردازد که چگونه این گزارش‌ها می‌توانند بر شفافیت، جامعیت و اعتبار ارزیابی‌ها تأثیر بگذارند. مقاله حاضر همچنین به این موضوع

9. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, "Welcome to the Human Rights Council," Retrieved April 17, 2025 from <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/about-council>.

۱۰. ستار عزیزی و کوروش اقبالی، «مواضع سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی حقوق بشر در ارتباط با حکم اعدام در خصوص جرائم مواد مخدر در قوانین داخلی دولت‌ها»، فصلنامه پژوهش‌های حقوقی ۲۰، شماره ۴۵ (۱۴۰۰): ۲۷۵-۲۹۷.

می‌پردازد که چه ویژگی‌هایی از جمله شواهد مستند، بی‌طرفی و دقت علمی، می‌توانند گزارش‌ها را به منابعی قابل اعتماد برای شورای حقوق بشر تبدیل کنند. در نهایت، مقاله حاضر به بررسی چگونگی بهبود تعامل بین سازمان‌های غیردولتی و شورای حقوق بشر برای افزایش اثرگذاری این فرایند می‌پردازد. از این رو پس از ارائه مقدمه، مقاله به تبیین چهارچوب نظری و مفهومی موضوع می‌پردازد، نقش سازمان‌های غیردولتی در سه مرحله گزارش‌دهی، بررسی و پیگیری توصیه‌ها را بررسی می‌کند، تحلیل تطبیقی مشارکت سازمان‌های غیردولتی در فرایند گزارش دوره‌ای ایران (۲۰۲۵) را مورد مذاقه قرار دهد و در پایان، جمع‌بندی و پیشنهادهایی برای تقویت نقش این سازمان‌ها در فرایند آیین دوره‌ای ارائه می‌کند.

۲. چهارچوب نظری و مفهومی

چهارچوب نظری و مفهومی در جایگاه زیربنای فکری و تحلیلی آن، نقش اساسی در تبیین مفاهیم و ارتباط میان متغیرها دارد. در حوزه حقوق بشر و بررسی نقش سازمان‌های غیردولتی، داشتن چهارچوب نظری روشن، امکان درک بهتر سازوکارهای بین‌المللی، تعاملات میان دولت‌ها و نهادهای مدنی و تأثیرگذاری آنها بر سیاستگذاری‌های حقوق بشری را فراهم می‌کند. این چهارچوب نه تنها تعاریف اساسی را مشخص می‌کند، بلکه به تحلیل کارکردهای سازمان‌های غیردولتی در فرایندهای بین‌المللی از جمله بررسی دوره‌ای جهانی و سازوکارهای مرتبط با شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد، کمک می‌کند؛ بنابراین در این بخش به بررسی مفهوم سازمان‌های غیردولتی و نقش آنها در حقوق بشر پرداخته خواهد شد.

۲-۱. شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد و چهارچوب حقوقی آیین دوره‌ای

شورای حقوق بشر در ۱۵ مارس ۲۰۰۶ با تصویب قطعنامه ۶۰/۲۵۱ از سوی مجمع عمومی سازمان ملل متحد به‌منزله رکن فرعی مجمع عمومی تشکیل و جایگزین کمیسیون حقوق بشر شد که از سال ۱۹۴۶ ایجاد شده بود و در جایگاه رکن مهم سازمان ملل متحد در قلمرو تشویق به احترام و رعایت حقوق بشر به‌عنوان رکن فرعی شورای اقتصادی اجتماعی (اکوسوک) فعالیت می‌کرد.^{۱۱} البته در این راستا باید اذعان داشت انگیزه مجمع عمومی از ایجاد نهادی جدید، برطرف کردن نقایص و ضعف‌های کمیسیون حقوق بشر و استفاده از

۱۱. ابراهیم بیگزاده، *حقوق بین‌الملل*، جلد اول، مبانی، منابع و تابعان (تهران: نشر میزان، ۱۴۰۱)، ۶۵۴.

تجربیات شش دهه فعالیت کمیسیون برای استقرار نهادی مؤثرتر و کارآمدتر بود.^{۱۲}

در این سیاق، شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد مسئول اصلی ارتقای احترام جهانی برای حمایت از حقوق بشر و آزادی‌های اساسی برای همه افراد شناخته می‌شود و شیوه‌های کار شورای حقوق بشر باید از شفافیت و انصاف و عدم جانبداری برخوردار باشند و بتوانند گفت‌وگوی واقعی بر محور کسب نتیجه و اجرای توصیه‌های مصوب شورا را تسهیل کنند؛^{۱۳} از این رو نظام نظارتی شورا از طریق چهار آیین خاص بر رعایت حقوق بشر در دول مربوط، نظارت می‌کند: اولین آیین نظارتی شورا با عنوان رویه‌های ویژه (Special Procedures) شناخته می‌شود. در واقع، رویه‌های ویژه به فعالیتی اطلاق می‌شود که از سوی کارشناسان مستقل حقوق بشری برای نظارت بر رعایت مقررات حقوق بشر در دولتی خاص یا در مورد وضعیت رعایت و یا ترویج موضوع خاص حقوق بشری در سراسر جهان، انجام می‌شود. این کارشناسان برای مدت سه ساله با قابلیت انتخاب مجدد برگزیده، انتخاب می‌شوند. در حال حاضر، تعداد چهل و پنج گزارش موضوعی و چهارده گزارشگر کشوری براساس این آیین، خدمت می‌کنند؛ آیین دوم مورد استفاده شورای حقوق بشر، آیین انطباق موردی رعایت حقوق بشر یا آیین شکایات (Complaint Procedures) نام دارد. در ژوئن ۲۰۰۷، شورای حقوق بشر قطعنامه ۱/۵^{۱۴} را تحت عنوان «شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد: نهادسازی» (Institution-building of the United Nations Human Rights Council) تصویب کرد که در «رویه شکایات» تجدیدنظر کرد. در نتیجه، رویه شکایت جدید برای رسیدگی به الگوهای ثابت نقض فاحش و قابل اطمینان کلیه حقوق بشر و همه آزادی‌های اساسی در هر نقطه از جهان و تحت هر شرایطی پدید آمد. رویه شکایت به مکاتبات ارسال شده از سوی افراد، گروه‌ها یا سازمان‌های غیردولتی می‌پردازد که ادعا می‌کنند قربانی نقض حقوق بشر هستند یا اطلاعات مستقیم و قابل اعتمادی از چنین نقض‌هایی دارند؛ آیین سوم مورد استفاده شورای حقوق بشر، کمیسیون‌های تحقیق یا هیئت‌های حقیقت‌یاب است؛ و آیین چهارم مورد استفاده شورای حقوق بشر که موضوع تمرکز اصلی بحث ما است برای حفاظت و نظارت بر رعایت حقوق بشر است که به آیین بررسی دوره‌ای

۱۲. کیان بیگلربیگی و ستار عزیزی، «تحریم‌های حقوق بشری: محتمل‌ترین پیامد تشکیل هیئت مستقل بین‌المللی حقیقت‌یاب برای ایران»، فصلنامه مطالعات بین‌المللی، ۲۱، شماره ۲ (۱۴۰۳): ۳۸.

۱۳. بیگزاده، حقوق بین‌الملل، ۶۴۹.

14. Human Rights Council Resolution 5/1 (18 June 2007), Retrieved April 17, 2025 from https://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=a/hrc/res/5/1

جهانی یا «یوپی آر» مربوط می‌شود. نظام «بررسی دوره‌ای جهانی» در بند پنج قطعنامه تأسیس شورای حقوق بشر، پیش‌بینی شده است که به موجب این سازوکار، پرونده عملکرد حقوق بشری هر دولت براساس اطلاعات عینی و قابل اعتماد از تحقق تعهدات حقوق بشری خود به نحوی که جهانی بودن پوشش این سازوکار و رفتار برابر نسبت به همه کشورها را تضمین کند، بررسی خواهد شد. به این ترتیب به صورت ادواری، موضوع رعایت حقوق بشر در همه دولت‌ها بررسی خواهد شد.^{۱۵}

۲-۲. سازمان‌های غیردولتی

سازمان‌های غیردولتی (Non-Governmental Organizations – NGOs) نهادهایی مستقل از دولت‌ها هستند که با اهداف مختلف از جمله حمایت از حقوق بشر، توسعه پایدار، محیط‌زیست، آموزش، بهداشت و رفاه اجتماعی فعالیت می‌کنند. این سازمان‌ها به دو دسته تقسیم می‌شوند: نخست، سازمان‌هایی با اهداف بشردوستانه و تأثیرگذاری گسترده در سیاست‌های بین‌المللی که برخی نقش کلیدی در تصمیم‌گیری‌های جهانی دارند^{۱۶} و دوم، سازمان‌هایی با فعالیت محدود به کشورها یا مناطق خاص که تأثیر کمتری در نظام بین‌المللی داشته و برخی آنها توسط نهادهای جهانی به رسمیت شناخته می‌شوند.^{۱۷}

در این راستا باید اشاره کرد هر دو نوع این سازمان‌ها معمولاً غیرانتفاعی هستند و براساس قوانین داخلی کشورها ثبت و فعالیت می‌کنند. مهم‌ترین وجه افتراق این سازمان‌ها با سازمان‌های بین‌المللی بین‌الدولی در منشأ آنها نهفته است؛ بدین ترتیب که سازمان‌های بین‌المللی بین‌الدولی حاصل توافق‌های فی‌مابین دولت‌هاست، در حالی که سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی ریشه در مقررات داخلی دولت‌ها دارند.^{۱۸} ویژگی‌های اصلی سازمان‌های غیردولتی شامل موارد زیر است:

«استقلال از دولت»؛ به این معنا که برخی منابع مالی آنها ممکن است از دولت‌ها تأمین

۱۵. بیگلریگی و عزیزی، «تحریم‌های حقوق بشری: محتمل‌ترین پیامد تشکیل هیئت مستقل بین‌المللی حقیقت‌یاب برای ایران»: ۳۹-۴۰.

۱۶. احمد مومنی‌راد مومنی‌راد و نگار مفخم اسلامی، «سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی و نقش آن‌ها در حقوق بشر (مطالعه موردی دیده‌بان حقوق بشر)»، فصلنامه تعالی حقوق (۱۳۹۸): ۱۴۷.

۱۷. محمدرضا گلشن‌پژوه، راهنمای سازمان‌های غیردولتی، چاپ دوم (تهران: مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر، ۱۳۹۲)، ۱۲-۱۳.

۱۸. بیگزاده، حقوق بین‌الملل، ۶۵۴.

شود، اما در تصمیم‌گیری‌ها و اقدامات، از دولت‌ها مستقل عمل می‌کنند؛^{۱۹} «عام‌المنفعه بودن»؛ به این مفهوم که هدف اصلی آنها کسب سود اقتصادی نیست، بلکه ارتقای رفاه عمومی و تحقق اهداف بشردوستانه است؛^{۲۰} «داشتن مشارکت مدنی»؛ چراکه این سازمان‌ها نماینده جامعه مدنی است و بیشتر در زمینه آگاهی‌بخشی، حمایت از حقوق بشر، اجرای برنامه‌های بشردوستانه و ارائه پیشنهادهای سیاستی به دولت‌ها و نهادهای بین‌المللی فعالیت می‌کنند؛^{۲۱} «دامنه فعالیت گسترده»؛ به این معنی که سازمان‌های غیردولتی ممکن است در سطح محلی، ملی یا بین‌المللی فعالیت کنند و برخی از آنها در تعامل با سازمان‌های بین‌المللی نظیر سازمان ملل متحد نقش مهمی ایفا می‌کنند. برای نمونه در زمینه حقوق بشر، سازمان‌های غیردولتی مانند عفو بین‌الملل (Amnesty International) و دیدبان حقوق بشر (Human Rights Watch) نقش کلیدی در نظارت بر وضعیت حقوق بشر، مستندسازی موارد نقض و مشارکت در سازوکارهایی نظیر فرایند بررسی دوره‌ای جهانی دارند.

۲-۱. تفاوت سازمان‌های غیردولتی با سایر بازیگران حقوق بشری

سازمان‌های غیردولتی در جایگاه یکی از بازیگران کلیدی در نظام حقوق بشر بین‌المللی از جنبه‌های زیادی با دولت‌ها، سازمان‌های بین‌دولتی (Intergovernmental Organizations) و نهادهای خصوصی و شرکت‌ها تفاوت دارند. این تفاوت‌ها نه تنها در ماهیت و ساختار این نهادها، بلکه در اهداف، شیوه‌های عملکرد و میزان استقلال آنها نیز مشاهده‌پذیر است.

در مقایسه با دولت‌ها سازمان‌های غیردولتی نهادهایی مستقل هستند که بدون وابستگی به حاکمیت ملی یا سیاست‌های رسمی فعالیت می‌کنند. دولت‌ها در جایگاه بازیگران اصلی حقوق بشر در سطح بین‌المللی، مسئولیت اجرای تعهدات حقوق بشری را بر عهده دارند که این تعهدات ناشی از معاهدات بین‌المللی و قوانین داخلی است. در مقابل، سازمان‌های غیردولتی نه مسئول اجرا، بلکه ناظران اجرای این تعهدات هستند و معمولاً در نقش مدافع، منتقد یا حتی تسهیل‌کننده عمل می‌کنند. برای مثال در فرایند بررسی دوره‌ای جهانی شورای حقوق بشر، سازمان‌های غیردولتی با ارائه گزارش‌های مستقل، عملکرد دولت‌ها را در اجرای تعهدات حقوق بشری ارزیابی می‌کنند. این نقش به‌ویژه در مواردی اهمیت دارد که دولت‌ها به

19. Courtney Hercus, "Peacebuilding and NGOs: State-Civil Society Interactions," *Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism* (2013): 91.

۲۰. رضا موسی‌زاده، *سازمان‌های بین‌المللی* (تهران: نشر میزان، ۱۳۸۹)، ۳۴-۳۸.

۲۱. رضا سیمبر، «سازمان‌های غیردولتی و نفوذ آنها در جامعه جهانی»، *اطلاعات سیاسی-اقتصادی* (۱۳۷۸): ۱۶۷.

دلایل سیاسی یا اقتصادی، اطلاعات واقعی را مخفی می‌کنند یا گزارش‌هایی غیرشفاف ارائه می‌دهند. برای نمونه گزارش‌های سازمان‌های غیردولتی، مانند گزارش‌های عفو بین‌الملل یا دیده‌بان حقوق بشر، بارها در اسناد رسمی سازمان ملل متحد مورد استناد قرار گرفته و باعث اصلاح سیاست‌ها یا اقدامات شده است. در این باره، اشاره به بحران دارفور درخور توجه است. در حالی که برخی دولت‌ها و سازمان‌ها به دلیل منافع سیاسی یا اقتصادی نسبت به نقض گسترده حقوق بشر سکوت اختیار کردند، سازمان‌های غیردولتی از جمله پزشکان بدون مرز و دیده‌بان حقوق بشر، مستندسازی جامعی از جنایات انجام دادند و این موضوع را به دستور کار سازمان ملل متحد وارد کردند.^{۲۲} همچنین، سازمان‌های غیردولتی به دلیل چابکی و استقلال خود می‌توانند در مواردی که این سازمان‌ها به دلیل سازوکارهای دیوان‌سالارانه دچار کندی هستند، سریع‌تر وارد عمل شوند.

در قیاس با نهادهای خصوصی و شرکت‌ها تفاوت اساسی سازمان‌های غیردولتی در اهداف و مأموریت‌های آنها نهفته است. شرکت‌ها معمولاً به دنبال سودآوری و تحقق اهداف اقتصادی هستند؛ در حالی که سازمان‌های غیردولتی بر اساس مأموریت‌های غیرانتفاعی و بشردوستانه فعالیت می‌کنند. البته در دهه‌های گذشته، موضوع مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها (Corporate Social Responsibility (CSR)) باعث شده است تا برخی شرکت‌ها نیز در حوزه حقوق بشر مشارکت کنند؛ اما این مشارکت اغلب جنبه تبلیغاتی یا تجاری دارد و در مواردی با تضاد منافع همراه است. برای مثال در بحران زیست‌محیطی ناشی از فعالیت شرکت شل (Shell) در نیجریه، سازمان‌های غیردولتی محلی و بین‌المللی مانند عفو بین‌الملل نقش مهمی در افشای تخریب محیط‌زیست و نقض حقوق جوامع محلی ایفا کردند.^{۲۳} این در حالی بود که شرکت شل، علیرغم اعلام تعهد به مسئولیت اجتماعی به فعالیت‌های مخرب خود ادامه داد.^{۲۴} چنین مواردی نشان می‌دهد که سازمان‌های غیردولتی در مقام نهادهایی

22. Médecins Sans Frontières, "A War on People: The Catastrophic Toll of Violence in Sudan," July 22, 2024. Retrieved April 17, 2025 from <https://www.doctorswithoutborders.org/latest/war-people-catastrophic-toll-violence-sudan>.

23. Amnesty International, "No Clean Up, No Justice: Shell's Oil Pollution in the Niger Delta," June 18, 2020, Retrieved April 17, 2025 from <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2020/06/no-clean-up-no-justice-shell-oil-pollution-in-the-niger-delta/>.

24. Friends of the Earth Europe, "10 Ways Shell Is Destroying the Planet," November 27, 2020, Retrieved April 17, 2025 from <https://friendsoftheearth.eu/news/10-ways-shell-is-destroying-the-planet/>.

نقش سازمان‌های غیردولتی در فرایند بررسی ... / عزیزی، غلام‌حیدری و بیگلریگی ۲۲۳

مستقل از منافع اقتصادی، می‌توانند به‌طور مؤثری در افشای ناهنجاری‌ها و مطالبه‌گری حقوقی نقش‌آفرینی کنند.

در نهایت، این تفاوت‌ها در کنار هم نشان می‌دهد که سازمان‌های غیردولتی به دلیل استقلال، تخصص و تمرکز بر مسائل خاص، می‌توانند در حوزه‌هایی که دولت‌ها، سازمان‌های میان‌دولتی یا شرکت‌ها محدودیت دارند، مؤثرتر عمل کنند. اسناد بین‌المللی نظیر اعلامیه مجمع عمومی سازمان ملل متحد درباره حق و مسئولیت افراد، گروه‌ها و نهادهای جامعه در ارتقای حقوق بشر (۱۹۹۸)^{۲۵} نیز بر اهمیت این نقش تأکید کرده و سازمان‌های غیردولتی را به‌عنوان شرکای حیاتی در حمایت و تحقق حقوق بشر به رسمیت شناخته است.

۲-۲-۲. نقش سازمان‌های غیردولتی در حمایت از حقوق بشر

چنانکه در بخش پیشین تشریح شد، سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی حقوق بشری نهادهایی مستقل از دولت‌ها هستند که با هدف حمایت از حقوق بشر و نظارت بر تعهدات دولت‌ها فعالیت می‌کنند؛ از این رو این سازمان‌ها در سه سطح اقدام می‌نمایند: در سطح ملی به جمع‌آوری اطلاعات، حمایت از قربانیان و تهیه گزارش می‌پردازند؛ در سطح بین‌المللی با نهادهای سازمان ملل متحد و محاکم قضایی همکاری کرده و موارد نقض حقوق بشر را مستند می‌کنند و در بالاترین سطح در تدوین قواعد حقوق بشری از طریق نظارت، مذاکره با دولت‌ها و ارائه پیشنهادهای حقوقی مشارکت دارند.^{۲۶} در نتیجه این عملکرد این سازمان‌ها از نظر ماهوی نقش‌های متعددی در حوزه حقوق بشر ایفا می‌کنند که شامل مدافعه‌گری (Advocacy)، نظارت (Monitoring) و مستندسازی (Documentation)، آموزش و آگاهی‌رسانی (Education and Awareness-Raising) و ارائه خدمات (Service) به قربانیان نقض حقوق بشر می‌شود.

چنانکه بیان شد، یکی از نقش‌های اصلی سازمان‌های غیردولتی، مدافعه‌گری است. این سازمان‌ها با تلاش برای تأثیرگذاری بر سیاست‌گذاری‌های حقوق بشری در سطح ملی و بین‌المللی، دولت‌ها را به اصلاحات در قوانین و سیاست‌ها وادار می‌کنند. برای مثال، کمپین

25. United Nations General Assembly. Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms (Resolution 53/144) (1999), Retrieved April 17, 2025, from <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-right-and-responsibility-individuals-groups-and>

۲۶. عسگری و سعیدی، «سازمان‌های غیردولتی بین‌المللی»، ۳۰.

جهانی سازمان عفو بین‌الملل برای لغو مجازات اعدام در دهه‌های گذشته توانسته است بر تصمیم بسیاری از کشورها تأثیر بگذارد. این سازمان با جمع‌آوری داده‌ها، مستندسازی موارد اعدام و اجرای کمپین‌های گسترده در سطح بین‌المللی، موجی از اصلاحات قانونی ایجاد کرده است که منجر به لغو مجازات اعدام در بیش از ۱۰۰ کشور شده است.^{۲۷}

نظارت و مستندسازی، یکی دیگر از وظایف مهم سازمان‌های غیردولتی در حوزه حقوق بشر است. این سازمان‌ها با جمع‌آوری اطلاعات درباره نقض حقوق بشر، گزارش‌هایی ارائه می‌دهند که می‌تواند به منزله منبعی معتبر برای سازمان‌های بین‌المللی و دادگاه‌ها استفاده شود. از جمله سازمان‌هایی نظیر عفو بین‌الملل و دیده‌بان حقوق بشر از راه انتشار منظم گزارش‌های سالانه، عملکرد کشورها در حوزه‌هایی مانند مجازات اعدام را مستندسازی می‌کنند؛ این گزارش‌ها معمولاً مبنای بررسی‌های بیشتر در سازوکارهایی مانند بررسی دوره‌ای نیز قرار می‌گیرند.^{۲۸} برای نمونه، سازمان دیده‌بان حقوق بشر در جریان درگیری‌های سوریه نقش کلیدی در مستندسازی جنایات جنگی ایفا کرد. این سازمان با انتشار گزارش‌هایی مبتنی بر شواهد میدانی و مصاحبه با شاهدان، اطلاعاتی ارزشمند درباره استفاده از تسلیحات شیمیایی در این کشور ارائه داد که در پیگیری قضایی و فشار بر بازیگران دخیل در این بحران بسیار مؤثر بود.^{۲۹}

این سازمان‌ها برنامه‌هایی نیز برای آموزش حقوق بشر تهیه می‌کنند.^{۳۰} در زمینه آموزش و آگاهی‌رسانی، سازمان‌های غیردولتی تلاش می‌کنند تا سطح دانش عمومی درباره حقوق بشر را ارتقا دهند و آگاهی جوامع را نسبت به حقوق اساسی خود افزایش دهند. برای نمونه در آفریقای جنوبی، سازمان‌های غیردولتی محلی و بین‌المللی نقش مؤثری در آموزش عمومی درباره حقوق شهروندی در دوران پس از آپارتاید ایفا کردند.^{۳۱}

27. Amnesty International USA, "Abolish the Death Penalty," Retrieved April 17, 2025 from <https://www.amnestyusa.org/issues/death-penalty/abolish-the-death-penalty/>.

28. Amnesty International, *Death Sentences and Executions 2018* (London: Amnesty International, 2018), Retrieved April 17, 2025 from <https://www.amnesty.org/en/documents/act50/9870/2019/en/>

29. Human Rights Watch, "Saudi Arabia: Executions for Drug Crimes," April 25, 2018, Retrieved April 17, 2025 from <https://www.hrw.org/news/2018/04/25/saudi-arabia-executions-drug-crimes>.

۳۰. عسگری و سعیدی، «سازمان‌های غیردولتی بین‌المللی»، ۲۹.

31. John Volmink and Liesel van der Elst. *The Evolving Role of 21st Century Education NGOs in South Africa: Challenges and Opportunities* (Johannesburg: NASCEE, 2019).

علاوه بر این، سازمان‌های غیردولتی نقش مهمی در ارائه خدمات به قربانیان نقض حقوق بشر دارند. این خدمات ممکن است شامل حمایت‌های روانی، حقوقی یا حتی تأمین نیازهای اساسی مانند غذا و پناهگاه باشد. برای نمونه، بحران پناهندگان روهینگیا در میانمار یکی از فاجعه‌بارترین نمونه‌های نقض گسترده حقوق بشر در دهه‌های گذشته است. این بحران از سال ۲۰۱۷ با سرکوب شدید اقلیت مسلمان روهینگیا توسط نیروهای نظامی میانمار و گروه‌های شبه‌نظامی آغاز شد. این اقدامات که شامل قتل‌عام، تجاوز جنسی، تخریب روستاها و جابه‌جایی اجباری بود به فرار بیش از هفتصد هزار نفر از روهینگیا به کشورهای همسایه به‌ویژه بنگلادش، منجر شد. اردوگاه کوکس بازار (Cox's Bazar) در بنگلادش به یکی از بزرگ‌ترین مراکز اسکان پناهندگان تبدیل شد و فشار زیادی بر منابع انسانی و مالی این کشور وارد کرد.^{۳۲} از این رو در جریان بحران پناهندگان روهینگیا در میانمار، سازمان‌هایی مانند «کمیته بین‌المللی نجات» (International Rescue Corps) و «پزشکان بدون مرز» (Médecins Sans Frontières) نه تنها خدمات بهداشتی و انسانی ارائه کردند، بلکه با مستندسازی شرایط زندگی این پناهندگان، توجه جهانیان را به این بحران جلب کردند و باعث فشار بر دولت میانمار برای پاسخگویی شدند.^{۳۳} علاوه بر این، سازمان‌های بین‌المللی مانند کمیته بین‌المللی نجات (International Rescue Committee) (IRC) و پزشکان بدون مرز (Médecins Sans Frontières) (MSF) نیز نقشی حیاتی در ارائه خدمات بشردوستانه ایفا کردند.^{۳۴} برای نمونه، کمیته بین‌المللی نجات برنامه‌های متعددی برای تأمین نیازهای اولیه پناهندگان از جمله توزیع مواد غذایی، آب آشامیدنی سالم و ایجاد زیرساخت‌های بهداشتی، اجرا کرد. این سازمان همچنین در حمایت روانی-اجتماعی از کودکان و بازماندگان خشونت‌های جنسی پیشگام بود.^{۳۵} از سوی دیگر، پزشکان بدون مرز نقش مهمی در ارائه خدمات درمانی در اردوگاه‌های پناهندگان داشت. این سازمان مراکز بهداشتی سیار ایجاد کرد و به ارائه خدمات پزشکی فوری برای بیماری‌های شایع، مانند وبا و سوء‌تغذیه پرداخت. علاوه بر این، پزشکان بدون مرز گزارش‌های مستندی از وضعیت بهداشتی و انسانی

32. USA for UNHCR, "Rohingya Refugee Crisis Explained," September 15, 2024, Retrieved April 17, 2025 from <https://www.unrefugees.org/news/rohingya-refugee-crisis-explained/>.

33. https://www.shahrvand-newspaper.ir/Modules/News/PrintVer.aspx?News_Id=115824&Src=Main روزنامه شهروند، «تراژدی مرگ و زندگی»، بازبایی‌شده در ۱۷ آوریل ۲۰۲۵، از:

34. Médecins Sans Frontières, "The Rohingya Refugee Crisis," Retrieved April 17, 2025 from <https://www.doctorswithoutborders.org/what-we-do/focus/rohingya-refugee-crisis>.

35. International Rescue Committee, "Myanmar (Burma)," 2025, Retrieved April 13, 2025 from <https://www.rescue.org/country/myanmar>.

پناهندگان ارائه داد که به افزایش آگاهی بین‌المللی و اعمال فشار بر دولت میانمار کمک کرد.^{۳۶} بنابراین، همه این نقش‌ها نشان می‌دهد که سازمان‌های غیردولتی نه تنها در پیشبرد حقوق بشر، بلکه در نظارت، آموزش و حمایت از قربانیان نقض حقوق بشر نقش بی‌بدیلی دارند.

۳. جایگاه رسمی و غیررسمی سازمان‌های غیردولتی در فرایند آیین دوره‌ای

در فرایند بررسی دوره‌ای جهانی شورای حقوق بشر، سازمان‌های غیردولتی نقش‌های متنوعی ایفا می‌کنند که می‌توان آنها را در دو قالب کلی جایگاه رسمی و جایگاه غیررسمی دسته‌بندی کرد. این تقسیم‌بندی ناظر بر نحوه مشارکت این سازمان‌ها در چهارچوب‌های تعریف شده توسط نهادهای رسمی سازمان ملل متحد از یک سو و کنشگری‌های مستقل و فراتر از ساختارهای رسمی از سوی دیگر است. جایگاه رسمی عمدتاً به مشارکت‌هایی اشاره دارد که در قالب اعتبار در اکوسوک و از طریق ارائه گزارش، حضور در جلسات و مشارکت در فرایندهای رسمی صورت می‌گیرد. در مقابل، جایگاه غیررسمی شامل فعالیت‌هایی مانند لابی‌گری، کمپین‌های رسانه‌ای، تعاملات دیپلماتیک غیررسمی و شبکه‌سازی جهانی است که هرچند در اسناد رسمی تعریف نشده‌اند، تأثیر قابل توجهی بر روند بررسی‌ها و نتایج نهایی دارند.

۱-۳. جایگاه رسمی سازمان‌های غیردولتی

شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد به‌طور گسترده در جایگاه نهادی باز و در دسترس برای سازمان‌های غیردولتی شناخته می‌شود. در این راستا اولین قدم برای ورود سازمان‌های غیردولتی به نظام ملل متحد، کسب مقام مشورتی از اکوسوک است.^{۳۷} به همین ترتیب، برای حضور در مقام ناظر در جلسات شورای حقوق بشر، سازمان‌ها باید دارای اعتبار اکوسوک باشند. این اعتبار به آنها امکان می‌دهد با ثبت نام قبلی در مناظرات عمومی و گفت‌وگوهای تعاملی شورا اظهارات شفاهی ارائه دهند.

از سوی دیگر، فرایند بررسی دوره‌ای جهانی براساس سه گزارش اصلی انجام می‌شود.

36. Doctors Without Borders, "Myanmar," Retrieved April 14, 2025 from <https://www.doctorswithoutborders.org/what-we-do/where-we-work/myanmar>.

۳۷. عسگری و سعیدی، «سازمان‌های غیردولتی بین‌المللی»، ۲۹.

این گزارش‌ها عبارت از گزارش کشور تحت بررسی، خلاصه‌ای از اطلاعات سازمان ملل متحد و گزارش خلاصه ذینفعان است (Stakeholder Summary Report). گزارش خلاصه ذینفعان دقیقاً جایی است که ارائه‌های مکتوب سازمان‌های غیردولتی در آن منعکس می‌شود؛ از این رو گزارش‌های ذینفعان که توسط سازمان‌های غیردولتی و سایر سازمان‌های جامعه مدنی تهیه می‌شوند، اطلاعاتی مستند و مستقل درباره نقض حقوق بشر ارائه می‌دهند که ممکن است در گزارش‌های دولتی نادیده گرفته شده یا به‌طور ناقص منعکس شده باشد. این گزارش‌ها به دفتر کمیساریای عالی حقوق بشر (OHCHR) ارسال می‌شوند و به‌مثابه بخشی از خلاصه رسمی تهیه‌شده توسط کمیساریا در جلسات آیین دوره‌ای به کشورهای عضو ارائه می‌شوند. این خلاصه‌ها شامل اطلاعاتی از گزارش‌های مختلف سازمان‌های غیردولتی و سایر ذینفعان است که می‌توانند بر توصیه‌ها و تصمیمات نهایی تأثیر بگذارند.^{۳۸}

بنابراین، گزارش‌های سازمان‌های غیردولتی نقش مهمی در ایجاد تعادل اطلاعاتی در فرایند بررسی دوره‌ای جهانی ایفا می‌کنند. چنانکه بیان شد، این گزارش‌ها با مطرح کردن مسائل حقوق بشری که ممکن است در گزارش‌های دولتی نادیده گرفته شده یا به‌گونه‌ای تحریف شده بیان شده باشند یا با گسترش مباحثی که در گزارش دولت به آنها اشاره شده است، اطلاعات تکمیلی ارائه می‌دهند. با این حال، سازمان‌های غیردولتی همیشه امکان دسترسی به گزارش دولت‌ها و پاسخگویی مستقیم به آنها را ندارند. یکی دیگر از ایرادات، طبق مقررات، گزارش‌های سازمان‌های غیردولتی باید حداقل پنج ماه پیش از جلسه مرتبط گروه‌کاری ارائه شوند، یعنی پیش از ارائه گزارش دولت‌ها این اتفاق باید بیفتد.^{۳۹} برای مثال در جریان یکی از دوره‌های بررسی وضعیت حقوق بشر در عربستان سعودی، چندین سازمان‌های غیردولتی از جمله دیده‌بان حقوق بشر و عفو بین‌الملل، گزارش‌هایی ارائه کردند که مواردی از جمله محدودیت‌های آزادی بیان، بازداشت‌های خودسرانه و سرکوب مدافعان حقوق بشر را برجسته کردند.^{۴۰}

افزون بر این، سازمان‌های غیردولتی از جایگاه رسمی خود برای شرکت در نشست‌های

38. Human Rights Council Resolution 5/1, *op.cit.*, Rule 15.

39. Office of the High Commissioner for Human Rights, Universal Periodic Review: Information and Guidelines for Relevant Stakeholders' Written Submissions (March 17, 2015): para. 27. Retrieved April 13, 2025 from https://upr-info.org/sites/default/files/documents/2015-03/ohchr_submissions_technical_guidelines_en.pdf

۴۰. شبکه العالم، «گزارش عفو بین‌الملل از نقض حقوق بشر در عربستان»، ۷ اسفند ۱۳۹۵، بازیابی‌شده در ۱۴ آوریل ۲۰۲۵، از <https://fa.alalam.ir/news/1929985/> گزارش-عفو-بین-الملل-از-نقض-حقوق-بشر-در-عربستان.

پیش از اجلاس^{۴۱} استفاده می‌کنند، جایی که می‌توانند مستقیماً با دیپلمات‌ها و نمایندگان کشورهای عضو ارتباط برقرار و توصیه‌های خود را مطرح کنند؛ از این رو این جلسات فرصتی برای سازمان‌های غیردولتی فراهم می‌کند تا تأثیر بیشتری بر شکل‌گیری توصیه‌ها و نظارت بر اجرای آنها داشته باشند. برای مثال در بررسی وضعیت حقوق بشر در میانمار، گزارش‌های سازمان‌های غیردولتی درباره پاک‌سازی قومی روهینگیا به همراه تعاملات پیش از بررسی، منجر به فشارهای بین‌المللی و توصیه‌های قوی‌تر به این کشور شد.^{۴۲}

در نتیجه، جایگاه رسمی سازمان‌های غیردولتی در نظام آیین دوره‌ای به آنها امکان می‌دهد نه تنها اطلاعات دقیق و مستند ارائه کنند، بلکه در مقام ناظران مستقل، اعتبار و شفافیت این فرایند را تقویت کنند. این نقش، هم در مستندسازی نقض حقوق بشر و هم در تضمین پیگیری توصیه‌ها توسط دولت‌ها برای ارتقای حقوق بشر در سطح جهانی حیاتی است.

۲-۳. جایگاه‌های غیررسمی سازمان‌های غیردولتی

جایگاه غیررسمی سازمان‌های غیردولتی در فرآیند بررسی دوره‌ای جهانی به نقش‌ها و فعالیت‌هایی اشاره دارد که خارج از چارچوب‌های رسمی تعریف‌شده توسط شورای حقوق بشر یا دفتر کمیساریای عالی حقوق بشر انجام می‌شود. این فعالیت‌ها اگرچه در اسناد و مقررات رسمی ثبت نشده‌اند، به‌طور غیرمستقیم تأثیر قابل توجهی بر روند بررسی، توصیه‌ها و پیگیری‌های مربوط به اجرای تعهدات حقوق بشری دارند.

یکی از مهم‌ترین ابعاد جایگاه غیررسمی سازمان‌های غیردولتی، نقش آن‌ها در تأثیرگذاری بر افکار عمومی و جلب توجه رسانه‌ها به مسائل حقوق بشری است. بسیاری از سازمان‌های غیردولتی از طریق انتشار گزارش‌های مستقل، بیانیه‌های عمومی و برگزاری کمپین‌های آگاهی‌بخش، مسائل حقوق بشری خاصی را به سطح جهانی می‌کشاند. این اقدامات، هرچند به‌طور مستقیم در فرآیند رسمی آیین دوره‌ای وارد نمی‌شوند، اما فشار عمومی ایجاد شده می‌تواند کشورها را به پذیرش توصیه‌های خاص یا بهبود رفتار خود ترغیب کند. این سازمان‌ها با ابزاری که در اختیار دارند، به میزان پایینی دولت‌ها به حقوق بشر نظارت کرده

41. Pre-sessions.

42. Médecins Sans Frontières, "No One Was Left": Death and Violence against the Rohingya in Rakhine State, Myanmar," March 2018. Retrieved April 13, 2025 from <https://www.ecoi.net/en/document/1426603.html>

و موارد نقض را منتشر می‌کنند. بدین ترتیب افکار عمومی به سمت انتقاد از دولت‌های ناقض حقوق بشر هدایت شده و به اهرم فشاری بر این دولت‌ها تبدیل می‌شوند.^{۴۳} برای مثال، در مورد نقض حقوق بشر در میانمار، گزارش‌های دیده‌بان حقوق بشر و عفو بین‌الملل که به‌طور گسترده در رسانه‌های بین‌المللی بازتاب یافت، نه تنها بر فرآیند آیین دوره‌ای، بلکه بر موضع‌گیری‌های سیاسی کشورهای عضو شورای حقوق بشر نیز تأثیرگذار بود.^{۴۴}

جنبه دیگر جایگاه غیررسمی سازمان‌های غیردولتی، تعامل مستقیم با نمایندگان کشورهای عضو شورای حقوق بشر در حاشیه جلسات یا در چارچوب‌های غیررسمی است. بسیاری از سازمان‌های غیردولتی، قبل یا هم‌زمان با جلسات رسمی آیین دوره‌ای، نشست‌هایی را با دیپلمات‌ها و نمایندگان کشورهای مختلف برگزار می‌کنند تا اطلاعات یا توصیه‌های خاص خود را به آن‌ها منتقل کنند. این نشست‌ها، که اغلب به‌صورت خصوصی یا در قالب جلسات موازی انجام می‌شود، فرصتی برای جلب حمایت سیاسی از مسائل مطرح‌شده در گزارش‌های سازمان‌های غیردولتی فراهم می‌کند.^{۴۵} برای مثال، در بررسی وضعیت حقوق بشر جمهوری اسلامی ایران، سازمان‌های غیردولتی از جلسات غیررسمی با سایر کشورها استفاده می‌کنند تا توصیه‌های مشخصی در حوزه حقوق زنان و آزادی بیان در دستور کار این کشورها قرار گیرد.^{۴۶}

از دیگر ابزارهای غیررسمی سازمان‌های غیردولتی می‌توان به شبکه‌سازی و ایجاد ائتلاف‌های بین‌المللی اشاره کرد. سازمان‌های غیردولتی اغلب با تشکیل ائتلاف‌هایی میان سازمان‌های مختلف در مناطق مختلف جهان، تأثیر جمعی خود را افزایش می‌دهند. این ائتلاف‌ها می‌توانند موضوعاتی خاص را با صدایی واحد مطرح کنند و از طریق همکاری‌های بین‌المللی، فشار بیشتری بر دولت‌ها وارد کنند.^{۴۷}

۴۳. سیمبر، «سازمان‌های غیردولتی»: ۱۶۸.

44. Human Rights Watch, World Report 2023: Myanmar (2023), Retrieved April 14, 2025 from <https://www.hrw.org/world-report/2023/country-chapters/myanmar>.

۴۵. سیمبر، «سازمان‌های غیردولتی»: ۱۷۴.

46. Radio Farda, "International Community's Recommendations to Iran Regarding Women's Rights," November 5, 2014, Retrieved April 14, 2025, <https://www.radiofarda.com/a/f3-othervoice-iran-in-unitednations-humanrightscouncil/26675937.html>.

۴۷. ائتلاف‌ها و کمپین‌های سازمان‌های غیردولتی نقش مهمی در فشار بر دولت‌ها برای رعایت حقوق بشر ایفا کرده‌اند. به‌عنوان مثال، کمپین «Write for Rights» سازمان عفو بین‌الملل با جمع‌آوری میلیون‌ها نامه از سراسر جهان، توانسته است در آزادی زندانیان عقیدتی و تغییر قوانین ناعادلانه تأثیرگذار باشد. هم‌چنین، ائتلاف جهانی «World Organisation Against Torture» با بیش از دویست سازمان عضو، از طریق شبکه «SOS-Torture»، به

در نهایت، نقش سازمان‌های غیردولتی در رصد و پایش اجرای توصیه‌های پذیرفته‌شده توسط دولت‌ها نیز بخشی از جایگاه غیررسمی آن‌ها محسوب می‌شود. نقش سازمان‌های غیردولتی در ارائه نظارت کمکی به نهادهای بین‌المللی به‌عنوان عاملی مرکزی در پایداری رژیم حقوق بشر برجسته شده است.^{۴۸} بسیاری از سازمان‌های غیردولتی، از طریق گزارش‌های مستقل و تعامل با رسانه‌ها و نهادهای جامعه مدنی محلی، عملکرد دولت‌ها را در اجرای توصیه‌های آیین دوره‌ای پیگیری می‌کنند و به اطلاع‌رسانی درباره نقاط ضعف یا عدم پایبندی دولت‌ها می‌پردازند.^{۴۹} این اقدامات، اگرچه رسماً بخشی از ساختار آیین دوره‌ای نیست، بر اعتبار و اثربخشی این سازوکار نظارتی تأثیر می‌گذارد.

۴. ویژگی‌های گزارش‌های تأثیرگذار

راهنمای فنی کمیساریای عالی حقوق بشر برای ارائه گزارش ذی‌نفعان^{۵۰} تأکید دارد که گزارش‌ها باید اطلاعات معتبر و موثق ارائه دهند؛ موضوعات اصلی مورد نگرانی را برجسته کنند و توصیه‌های ممکن را شناسایی نمایند که در ادامه به آن‌ها خواهیم پرداخت.^{۵۱} با این حال پیش از آن باید بیان داشت، معیارهای دیگری نیز برای بررسی و گنجاندن گزارش‌ها وجود دارد که به‌صورت عمومی منتشر نمی‌شوند. این معیارها توسط نویسندگان گزارش‌های خلاصه ذی‌نفعان به‌طور مستمر مورد مذاکره و تفسیر مجدد قرار می‌گیرند. برای نمونه، ممکن است اولویت به سازمان‌های دارای اعتبار بالاتر داده شود، حتی اگر ارائه گزارش نیازی به داشتن این اعتبار نداشته باشد.^{۵۲}

مستندسازی و گزارش موارد شکنجه پرداخته و دولت‌ها را به پاسخ‌گویی واداشته است. این اقدامات نشان‌دهنده قدرت همکاری‌های بین‌المللی در پیشبرد حقوق بشر و اعمال فشار بر دولت‌ها برای انجام اصلاحات است.

World Organisation Against Torture. (n.d.). About OMCT. Retrieved April 18, 2025, from <https://www.omct.org/en>

48. Michael Joseph Beckstrand. Recommendations, Rhetoric, and Reporting: State and NGO Behavior in the Universal Periodic Review of Human Rights (PhD diss., Syracuse University, 2015): 125.

49. Ibid.

50. Information and guidelines for relevant stakeholders on the Universal Periodic Review mechanism.

51. Office of the High Commissioner for Human Rights, Universal Periodic Review: Information and Guidelines for Relevant Stakeholders' Written Submissions, *op.cit.*

52. Julie Billaud, "Keepers of the Truth: Producing 'Transparent' Documents for the Universal Periodic Review," in [Title Unknown], eds. Charlesworth and Larking (n 12): 63, 70.

۴-۱. محتوا و ساختار گزارش‌ها

گزارش‌های ارائه‌شده توسط سازمان‌های غیردولتی در فرآیند بررسی دوره‌ای جهانی زمانی تأثیرگذار هستند که از لحاظ محتوا و ساختار به شکلی حرفه‌ای و مطابق با معیارهای بین‌المللی تنظیم شده باشند. محتوا و ساختار گزارش‌ها نقش کلیدی در جلب توجه دفتر کمیساریای عالی حقوق بشر و نمایندگان کشورهای عضو شورای حقوق بشر دارند و تضمین می‌کنند که اطلاعات ارائه‌شده مورد بررسی دقیق قرار گیرد و در توصیه‌های نهایی بازتاب یابد.

در بُعد محتوایی، گزارش‌ها باید براساس مستندات دقیق و اطلاعات موثق تهیه شوند.^{۵۳} داده‌ها باید مبتنی بر شواهدی باشند که از طریق مستندسازی دقیق، مصاحبه با قربانیان، یا تحلیل‌های کارشناسی به دست آمده‌اند.^{۵۴} استفاده از منابع معتبر و ارجاع به اسناد حقوقی یا بین‌المللی مرتبط، اهمیت زیادی دارد. به‌طور مثال، سازمان‌های غیردولتی که گزارش‌های خود را با استناد به معاهدات بین‌المللی پذیرفته‌شده توسط کشور مورد بررسی و مقایسه عملکرد آن کشور با تعهدات حقوق بشری ارائه می‌دهند، تأثیر بیشتری بر فرآیند آیین دوره‌ای خواهند داشت. برای نمونه، سازمان عفو بین‌الملل در گزارش‌های خود درباره وضعیت حقوق بشر در عربستان سعودی، به تعهدات آن کشور تحت کنوانسیون منع شکنجه استناد کرده و موارد خاصی از نقض این تعهدات را با ارائه جزئیات مستند گزارش داده است.^{۵۵}

درعین حال، بایسته است که گزارش‌ها بر مسائل کلیدی و موضوعات اولویت‌دار متمرکز باشند. این تمرکز کمک می‌کند مسائل اصلی بدون حاشیه‌پردازی مطرح شوند و احتمال انعکاس آن‌ها در توصیه‌های نهایی افزایش یابد. پراکندگی موضوعات و پرداختن به مسائل فرعی یا غیرمرتبط می‌تواند باعث کاهش توجه به نکات اصلی شود. برای مثال، سازمان دیده‌بان حقوق بشر^{۵۶} در گزارش‌های خود، معمولاً چند موضوع کلیدی مانند آزادی بیان،

53. Universal Periodic Review (Third Cycle): Information and guidelines for relevant stakeholders' written submissions. Retrieved April 17, 2025 from https://upr-info.org/sites/default/files/documents/2016-08/upr_technicalguidelines3rdcycle_submissions.pdf

54. Human Rights Council, Information and Guidelines for Relevant Stakeholders on the Universal Periodic Review Mechanism (2008): 5. Retrieved April 17, 2025 from https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-03/StakeholdersTechnicalGuidelines4thCycle_EN.pdf

55. Amnesty International, *Defying World Trends: Saudi Arabia's Extensive Use of Capital Punishment* (London: Amnesty International, 2001), Retrieved April 17, 2025 from <https://www.amnesty.org>.

56. Human Rights Watch (HRW).

حقوق زنان، یا شرایط زندان‌ها را برجسته می‌کند تا تأثیرگذاری خود را افزایش دهد.^{۵۷}

از بُعد ساختاری، گزارش‌ها باید به شکلی منطقی و منظم سازمان‌دهی شوند. ترتیب ارائه اطلاعات باید به گونه‌ای باشد که خواننده بتواند به راحتی نکات اصلی را درک کند. این امر شامل استفاده از عناوین روشن، خلاصه‌های اجرایی و ارائه اطلاعات به صورت فشرده و مختصر است. محدودیت‌های کمیساریای عالی حقوق بشر در حجم گزارش‌ها که معمولاً حداکثر ده صفحه برای گزارش‌های فردی یا پنج صفحه برای گزارش‌های مشترک است، مستلزم آن است که سازمان‌های غیردولتی با دقت بیشتری اطلاعات را انتخاب و ارائه کنند.^{۵۸}

شفافیت و وضوح زبان نیز از اهمیت بالایی برخوردار است. گزارش‌هایی که به زبان فنی یا پیچیده نوشته شده باشند، ممکن است برای دیپلمات‌هایی که لزوماً تخصص حقوقی ندارند، دشوار باشند و از این رو تأثیر کمتری داشته باشند. در مقابل، گزارش‌هایی که با زبان ساده اما دقیق نوشته شده‌اند، احتمال بیشتری دارند که مرکز توجه قرار گیرند.^{۵۹}

بنابراین، گزارش‌های تأثیرگذار آن‌هایی هستند که نه تنها محتوای قوی و مستند دارند، بلکه ساختار مناسبی برای ارائه این محتوا به شکلی ساده، منطقی و دقیق فراهم می‌کنند. این ویژگی‌ها به سازمان‌های غیردولتی کمک می‌کند در فرآیند آیین دوره‌ای نقش مؤثرتری ایفا کرده و به ارتقای حقوق بشر در کشورها کمک کنند.

۴-۲. بی‌طرفی و شفافیت

بی‌طرفی و شفافیت از جمله ویژگی‌های حیاتی گزارش‌های تأثیرگذار در فرآیند بررسی دوره‌ای جهانی هستند.^{۶۰} این دو عامل نه تنها اعتبار گزارش‌های سازمان‌های غیردولتی را افزایش

۵۷. برای نمونه، در گزارش سال ۲۰۲۴ درباره عربستان سعودی، این سازمان به بازداشت و محکومیت فعالان حقوق بشر به دلیل فعالیت‌های مسالمت‌آمیز، از جمله پست‌های شبکه‌های اجتماعی، اشاره کرده است. همچنین، در گزارش‌های مربوط به وضعیت زنان، به مواردی مانند بازداشت و شکنجه فعالان حقوق زنان، از جمله لوژین الحثلول، به دلیل فعالیت‌هایشان در زمینه حقوق زنان و مخالفت با نظام قیمومت مردانه، پرداخته شده است. در زمینه شرایط زندان‌ها، این سازمان به مواردی از جمله شکنجه، بدرفتاری و شرایط غیرانسانی در زندان‌های عربستان سعودی اشاره کرده است.

Loujain AlHathloul. (n.d.). About Loujain. Retrieved April 18, 2025, from

<https://www.loujainalhathloul.org/about-loujain>

58. Human Rights Council, Information and Guidelines on the UPR Mechanism, 5.

59. Uproar, "Making Yourself Heard at the UPR — Writing a Stakeholder Submission," March 15, 2018, Retrieved April 17, 2025, from <https://uproar.fyi/blog/article/making-yourself-heard-at-the-upr-writing-a-stakeholder-submission>.

60. Human Rights Council, Universal Periodic Review (Third Cycle): Information and

می‌دهند، بلکه موجب می‌شوند که این گزارش‌ها بیشتر مورد توجه دفتر کمیساریای عالی حقوق بشر و کشورهای عضو شورای حقوق بشر قرار گیرند.

بی‌طرفی به معنای ارائه اطلاعاتی است که عاری از پیش‌داوری، جهت‌گیری سیاسی، یا منافع شخصی باشد. گزارش‌های سازمان‌های غیردولتی زمانی مؤثرتر خواهند بود که مبتنی بر اصول حقیقت‌جویی و عدالت باشند و صرفاً براساس شواهد مستند و موثق تهیه شوند. در مواردی که گزارش‌ها با دیدگاه‌های سیاسی خاص یا اهداف مغرضانه همراه باشند، نه تنها اعتبار آن‌ها زیر سؤال می‌رود، بلکه ممکن است کل فرآیند آیین دوره‌ای را تضعیف کنند. برای مثال، در جریان بررسی وضعیت حقوق بشر در ونزوئلا، گزارش‌هایی که توسط سازمان‌های غیردولتی نزدیک به دولت یا گروه‌های مخالف ارائه شدند، به دلیل جهت‌گیری‌های آشکار، مورد تردید قرار گرفتند.^{۶۱} لذا طبیعتاً گزارش‌هایی که از سوی سازمان‌های بین‌المللی بی‌طرف مانند عفو بین‌الملل تهیه شدند، تأثیر بیشتری بر روند بررسی و توصیه‌ها داشتند. البته باید اذعان داشت برای حفظ بی‌طرفی، سازمان‌های غیردولتی باید از هرگونه گزینش هدفمند اطلاعات که ممکن است به نفع یا علیه دولت خاصی باشد، پرهیز کنند. برای مثال، ارائه مستندات که هم به پیشرفت‌ها و هم به چالش‌ها در زمینه حقوق بشر اشاره می‌کنند، می‌تواند نشان‌دهنده رویکردی متوازن و عینی باشد. این رویکرد باعث می‌شود گزارش‌ها جدی‌تر گرفته شوند و اعتماد بیشتری جلب کنند.^{۶۲}

شفافیت نیز عنصر کلیدی دیگری است که بر تأثیرگذاری گزارش‌های سازمان‌های غیردولتی می‌افزاید. شفافیت به معنای روشن و واضح بودن منابع اطلاعات، روش‌های جمع‌آوری داده‌ها و معیارهای ارزیابی است.^{۶۳} گزارش‌هایی که منابع اطلاعاتی خود را به‌طور دقیق مشخص نمی‌کنند یا از روش‌های غیرقابل‌اعتبار برای گردآوری داده‌ها استفاده کرده‌اند، ممکن است با شک و تردید مواجه شوند. در مقابل، ارائه منابع مستند، مصاحبه‌های مستدل، یا داده‌های آماری معتبر، اعتبار گزارش را افزایش می‌دهد. برای مثال، در بررسی وضعیت حقوق بشر در میانمار، سازمان دیده‌بان حقوق بشر از شهادت‌های ضبط‌شده پناهجویان،

guidelines for relevant stakeholders' written submissions, *op. cit.*

61. Venezuela Blog, "Venezuela Defends Its Human Rights Record at the UN's UPR Process," 2022, Retrieved April 18, 2025, from <https://www.venezuelablog.org/venezuela-defends-its-human-rights-record-at/>.

62. Sangeeta Shah and Sandesh Sivakumaran, "The Use of International Human Rights Law in the Universal Periodic Review," *Human Rights Law Review* 21, no. 2 (June 2021): 264–301.

63. Uproar, *op. cit.*

عکس‌های ماهواره‌ای و تحلیل‌های کارشناسی استفاده کرد تا گزارشی شفاف و قابل‌انکا ارائه دهد.^{۶۴}

یکی دیگر از جنبه‌های شفافیت، روشن بودن اهداف و محدودیت‌های گزارش است. سازمان‌های غیردولتی باید به‌وضوح بیان کنند که هدف از ارائه گزارش چیست و محدودیت‌های احتمالی در جمع‌آوری اطلاعات یا تحلیل داده‌ها چه بوده است.^{۶۵} این رویکرد نه تنها نشان‌دهنده حرفه‌ای‌گری آن‌ها است، بلکه اعتماد خوانندگان و نهادهای مربوط را نیز جلب می‌کند. علاوه بر این، گزارش‌های شفاف باید از زبان دقیق و غیرمبهم استفاده کنند و از تفسیرهای غیرمستند یا مبالغه‌آمیز یا توهین‌آمیز پرهیز نمایند.^{۶۶} هرگونه ابهام در ارائه اطلاعات یا استفاده از تعابیر مبهم، می‌تواند باعث کاهش اعتبار گزارش شود. برای مثال، زمانی که یک سازمان‌های غیردولتی در گزارش خود به «موارد گسترده نقض حقوق بشر» اشاره می‌کند، ارائه آمار دقیق یا مثال‌های مشخص برای حمایت از این ادعا ضروری است. درنهایت، بی‌طرفی و شفافیت نه تنها باعث افزایش اثرگذاری گزارش‌ها می‌شوند، بلکه به اعتمادسازی میان سازمان‌های غیردولتی، دولت‌ها و نهادهای بین‌المللی نیز کمک می‌کنند.

۴-۳. پیشنهادات عملی

ارائه پیشنهادات عملی در گزارش‌های سازمان‌های غیردولتی نقش مهمی در افزایش تأثیرگذاری آن‌ها در فرآیند بررسی دوره‌ای جهانی دارد. پیشنهادات عملی به منزله بخشی از گزارش، نشان‌دهنده رویکرد سازنده و هدفمند سازمان‌ها در کمک به بهبود وضعیت حقوق بشر در کشور مورد بررسی است.^{۶۷} این پیشنهادات باید به‌گونه‌ای تنظیم شوند که واقع‌بینانه، مشخص و قابل اجرا باشند تا مورد توجه دفتر کمیساریای عالی حقوق بشر و کشورهای عضو قرار گیرند. لذا پیشنهادات عملی زمانی اثربخش هستند که براساس شواهد مستند و تحلیل

64. Human Rights Watch, "Burma: Satellite Imagery Shows Mass Destruction," September 19, 2017. Retrieved April 18, 2025 from <https://www.hrw.org/news/2017/09/19/burma-satellite-imagery-shows-mass-destruction>.

65. Human Rights Council, Information and Guidelines for Relevant Stakeholders on the UPR Mechanism, *op.cit.*, 5.

66. Human Rights Council, Information and Guidelines for Relevant Stakeholders on the UPR Mechanism, *op.cit.*, 5.

67. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Maximizing the Use of the Universal Periodic Review at Country Level: Practical Guidance (2018). Retrieved April 17, 2025 from https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/UPR/UPR_Practical_Guidance.pdf.

دقیق وضعیت حقوق بشر در کشور هدف ارائه شوند. این پیشنهادات باید نشان‌دهنده شناخت عمیق سازمان‌های غیردولتی از مشکلات موجود و توانایی آن‌ها در ارائه راه‌حل‌های کاربردی باشند.

جنبه دیگر ارائه پیشنهادات عملی، رعایت تناسب و واقع‌بینی آن‌ها با ظرفیت‌ها و شرایط خاص کشور هدف است. پیشنهادهایی که بیش از حد کلی یا غیرقابل اجرا باشند، اغلب نادیده گرفته می‌شوند. به‌عنوان مثال، درخواست از کشوری با منابع محدود برای اجرای برنامه‌های گسترده اصلاحات اقتصادی یا اجتماعی، ممکن است به‌جای جلب حمایت، موجب مقاومت شود. در مقابل، پیشنهادهایی که گام‌های مشخص و قابل‌اندازه‌گیری را در نظر می‌گیرند، احتمال بیشتری برای پذیرش دارند.^{۶۸} برای نمونه، پیشنهاد آموزش حقوق بشر به نیروهای پلیس در یک کشور خاص، می‌تواند یک راه‌حل واقع‌بینانه برای کاهش موارد نقض حقوق بشر در بازداشتگاه‌ها باشد.

افزون بر این، پیشنهادات عملی باید با اصول و تعهدات بین‌المللی حقوق بشر هماهنگ باشند.^{۶۹} ارجاع به معاهدات و استانداردهای پذیرفته‌شده بین‌المللی، مانند کنوانسیون حقوق کودک یا میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، می‌تواند اعتبار این پیشنهادات را افزایش دهد. به‌عنوان نمونه، در بررسی وضعیت کار کودکان در هند، پیشنهاد اجرایی‌سازی کامل کنوانسیون سازمان بین‌المللی کار درباره حداقل سن کار، به‌عنوان یک توصیه عملی و سازگار با تعهدات بین‌المللی هند، مورد توجه قرار گرفت.^{۷۰} توجه به بسترهای فرهنگی و اجتماعی کشورها نیز در ارائه پیشنهادات عملی اهمیت زیادی دارد. توصیه‌هایی که با ارزش‌ها و حساسیت‌های فرهنگی کشورها سازگار باشند، احتمال بیشتری دارند که از سوی دولت‌ها پذیرفته شوند.^{۷۱} برای مثال، در یک کشور مسلمان، پیشنهادهایی که با ملاحظات فرهنگی و دینی تنظیم شده باشند، مانند تضمین دسترسی زنان به آموزش در چارچوب قوانین محلی،

68. OHCHR. *UPR Good Practices 2022*. Geneva: United Nations, 2022. Retrieved April 17, 2025 from https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-02/UPR_good_practices_2022.pdf.

69. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *Maximizing the Use of the Universal Periodic Review at Country Level*, *op.cit.*

70. International Labour Organization, "India Ratifies Both Fundamental ILO Conventions on Child Labour," June 13, 2017. Retrieved April 17, 2025 from <https://www.ilo.org/resource/news/ilc/106/india-ratifies-both-fundamental-ilo-conventions-child-labour>.

71. OHCHR, *UPR Good Practices 2022*, *op.cit.*

ممکن است تأثیرگذاری بیشتری داشته باشند.

پیشنهادات عملی هم‌چنین می‌توانند به شکل گام‌های کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت ارائه شوند تا دولت‌ها بتوانند با یک برنامه‌ریزی تدریجی به اجرای آن‌ها بپردازند. این رویکرد به‌ویژه در مواردی که اصلاحات عمده نیازمند زمان و منابع بیشتری هستند، مفید است. برای مثال، توصیه به اصلاح تدریجی قوانین تبعیض‌آمیز علیه اقلیت‌ها در یک دوره چندساله، می‌تواند جایگزین درخواست‌های فوری و غیرقابل اجرا شود.^{۷۲}

در پایان، پیشنهادات عملی بخش ضروری و حیاتی گزارش‌های سازمان‌های غیردولتی در فرآیند آیین دوره‌ای هستند. این پیشنهادات، هنگامی که به‌درستی و با در نظر گرفتن شواهد، شرایط و تعهدات بین‌المللی ارائه شوند، می‌توانند همچون ابزارهای مؤثری برای ارتقای حقوق بشر در کشورها استفاده شوند و تأثیر ماندگاری بر سیاست‌گذاری‌ها داشته باشند.

۵. چالش‌ها و تهدیدهای این گزارش‌ها

فرآیند مشارکت سازمان‌های غیردولتی در سازوکار بررسی دوره‌ای جهانی، در کنار فرصت‌هایی همچون افزایش شفافیت و پاسخ‌گویی، با چالش‌هایی چون نبود سازوکارهای مؤثر برای ارزیابی اعتبار و بی‌طرفی گزارش‌ها نیز مواجه است. ازجمله این چالش‌ها، وابستگی مالی یا ایدئولوژیک به یک دولت، انتشار اطلاعات نادرست و اتهامات غلط، اقدامات موافق با سیاست‌های یک دولت علیه دولتی دیگر، همه خطراتی هستند که با کاستن یک سازمان غیردولتی از تعهد به بی‌طرفی مواجه می‌کند.

۵-۱. گزارش‌های مغرضانه یا با اهداف سیاسی خاص

در فرآیند بررسی دوره‌ای جهانی، به‌طور اصولی هر سازمان غیردولتی که ادعا می‌نماید در حوزه حقوق بشر فعالیت می‌کند، می‌تواند گزارش خود را برای بررسی به دفتر کمیساریای عالی حقوق بشر ارسال کند.^{۷۳} این سازوکار به دلیل ماهیت مشارکتی‌اش می‌کوشد امکان شنیدن صدای تمامی ذی‌نفعان، ازجمله سازمان‌های غیردولتی، را فراهم کند. اما این آزادی عمل، به‌ویژه در مورد سازمان‌هایی که سابقه فعالیت‌های غیرشفاف، مغرضانه، یا حتی نظامی

72. OHCHR, UPR Good Practices 2022, *op.cit.*

73. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. "Basic Facts about the UPR," n.d., Retrieved April 17, 2025 from <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/upr/basic-facts>.

دارند، پرسش‌های جدی درباره اعتبار و تأثیر گزارش‌های آن‌ها ایجاد می‌کند.

براساس قواعد و راهنمایی‌های مربوط به فرآیند آیین دوره‌ای، کمیساریای عالی حقوق بشر هیچ‌گونه محدودیت رسمی بر سر راه ارسال گزارش‌ها توسط سازمان‌های غیردولتی قرار نمی‌دهد، اما کیفیت، شفافیت و بی‌طرفی گزارش‌ها تعیین‌کننده میزان تأثیرگذاری آن‌هاست.^{۷۴} این بدان معناست که حتی اگر یک سازمان با سابقه مشکوک گزارش ارائه کند، این گزارش تنها در صورتی مورد توجه قرار می‌گیرد که مطابق با معیارهای تعیین‌شده باشد. این گزارش‌ها احتمالاً به دلیل فقدان شواهد مستند و وابستگی‌های آشکار سیاسی در گزارش‌نهایی کمیساریا بازتاب پیدا نمی‌کند، اما وجود چنین گزارش‌هایی می‌تواند زمان و منابع کمیساریای عالی حقوق بشر را در فرآیند تحلیل گزارش‌ها هدر دهد.

بنابراین، یکی از معیارهای کلیدی برای ارزیابی گزارش‌ها در فرآیند آیین دوره‌ای، شفافیت و مستند بودن آن‌ها است. سازمان‌هایی که سوابق غیرشفاف یا وابستگی‌های سیاسی و نظامی دارند، معمولاً نمی‌توانند گزارش‌هایی ارائه دهند که معیارهای کمیساریا را برآورده کنند.^{۷۵} درعین حال، نظام آیین دوره‌ای فرصت‌هایی را فراهم می‌کند که حتی سازمان‌هایی با سابقه بحث‌برانگیز، در صورتی که بتوانند گزارش‌های مستند و بی‌طرفانه ارائه دهند، مشارکت کنند. این امر به این دلیل است که آیین دوره‌ای براساس رویکرد مشارکتی طراحی شده و سعی دارد تمامی دیدگاه‌ها را جمع‌آوری کند.

درنهایت، هر سازمانی می‌تواند گزارش خود را ارائه دهد، اما نظام آیین دوره‌ای برای جلوگیری از سوءاستفاده از این فرآیند، بر شفافیت، مستند بودن و بی‌طرفی گزارش‌ها تأکید دارد. در نتیجه سازمان‌هایی که سابقه فعالیت‌های نظامی یا شبه‌نظامی دارند، تنها در صورتی می‌توانند در این سازوکار نقش مؤثری ایفا کنند که گزارش‌های آن‌ها از نظر معیارهای کمیساریا قابل قبول باشد.

۲-۵. محدودیت‌های سازمان‌های غیردولتی در کشورهای بسته

در کشورهایی که به‌عنوان جوامع بسته شناخته می‌شوند، سازمان‌های غیردولتی با

74. در قسمت‌های قبل به تفصیل به آن اشاره شد.

75. OHCHR, NGO Handbook: Universal Periodic Review (2008), Retrieved April 17, 2025 from <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/NgoHandbook/ngohandbook7.pdf>.

محدودیت‌های گسترده و نظام‌مندی مواجه‌اند که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم بر توانایی آن‌ها در مشارکت در فرآیند بررسی آیین دوره‌ای تأثیر می‌گذارد. این محدودیت‌ها عمدتاً از سوی دولت‌هایی اعمال می‌شوند که تمایل دارند فعالیت‌های حقوق بشری را کنترل یا سرکوب کنند و اطلاعات مربوط به نقض حقوق بشر را در سطح بین‌المللی محدود نگه دارند.

یکی از بارزترین چالش‌ها برای سازمان‌های غیردولتی در چنین کشورهایی، فقدان فضای مدنی برای فعالیت آزادانه است. برای نمونه، بسیاری از این دولت‌ها قوانینی را تصویب کرده‌اند که ثبت، تأمین مالی و عملکرد سازمان‌های غیردولتی را محدود می‌کند.^{۷۶} یکی دیگر از چالش‌های مهم، فشارها و تهدیدهای مستقیم علیه اعضای سازمان‌های غیردولتی است. در بسیاری از کشورها، فعالان حقوق بشر با بازداشت، شکنجه، یا حتی تهدید به مرگ مواجه می‌شوند. چنین اقدامات سرکوب‌گرانه‌ای نه تنها مانع از فعالیت آزادانه سازمان‌های غیردولتی می‌شود، بلکه بسیاری از آن‌ها را مجبور به مهاجرت یا فعالیت در تبعید می‌کند. برای مثال، در بلاروس، پس از اعتراضات گسترده در سال ۲۰۲۰،^{۷۷} دولت بسیاری از سازمان‌های غیردولتی را تعطیل کرد و فعالان آن‌ها را بازداشت یا مجبور به ترک کشور کرد.^{۷۸}

محدودیت دسترسی به اطلاعات نیز یکی از چالش‌های اساسی سازمان‌های غیردولتی در کشورهای بسته است. دولت‌های سرکوبگر معمولاً اطلاعات مربوط به نقض حقوق بشر را سانسور یا مخفی می‌کنند و دسترسی به مناطق آسیب‌دیده یا منابع اطلاعاتی مستقل را محدود می‌سازند. برای مثال در کره شمالی، دسترسی به اطلاعات واقعی و معتبر درباره وضعیت

۷۶. سیمبر، «سازمان‌های غیردولتی»، ۱۷۵.

۷۷. در سال ۲۰۲۰، بلاروس شاهد اعتراضات گسترده‌ای بود که در پی اعلام نتایج انتخابات ریاست جمهوری آغاز شد. این انتخابات، که در آن الکساندر لوکاشنکو پیروز اعلام شد، با اتهامات گسترده‌ای از تقلب مواجه گردید. مخالفان، از جمله سوتلانا تیخانوسکایا، نتایج را رد کرده و خواستار برگزاری انتخابات آزاد و منصفانه شدند. این اعتراضات به سرعت در سراسر کشور گسترش یافت و به یکی از بزرگ‌ترین جنبش‌های اعتراضی در تاریخ بلاروس تبدیل شد. با این حال، نیروهای امنیتی با استفاده از خشونت شدید، از جمله شلیک گلوله‌های پلاستیکی، استفاده از گاز اشک‌آور و بازداشت‌های گسترده، به سرکوب معترضان پرداختند. بنا بر گزارش‌ها، هزاران نفر بازداشت شدند و موارد متعددی از شکنجه و بدرفتاری با بازداشت‌شدگان گزارش گردید. این سرکوب‌ها واکنش‌های بین‌المللی را برانگیخت و سازمان‌های حقوق بشری خواستار پاسخ‌گویی دولت بلاروس شدند. سازمان عفو بین‌الملل، (۲۰۲۱، ۲ مارس). بلاروس: تهدیدهای دولت و سابقه سرکوب معترضان نیازمند پاسخ فوری بین‌المللی است.

<https://www.amnesty.org/en/latest/news/2021/03/belarus-governments-threats-and-history-of-crackdown-on-protesters-require-urgent-international-response-2/>

78. U.S. Department of State, 2021 Country Reports on Human Rights Practices: Belarus (2022). Retrieved April 17, 2025 from <https://www.state.gov/reports/2021-country-reports-on-human-rights-practices/belarus/>.

حقوق بشر تقریباً غیرممکن است و سازمان‌های غیردولتی مجبورند به شهادت‌های پناهندگان یا اطلاعات غیرمستقیم تکیه کنند که ممکن است به راحتی توسط دولت‌ها به چالش کشیده شود.^{۷۹}

افزون بر این، برخی دولت‌ها از ابزارهای تکنولوژیکی برای نظارت و سرکوب فعالیت‌های سازمان‌های غیردولتی استفاده می‌کنند. برای نمونه در چین، سیستم‌های پیشرفته نظارتی برای کنترل فعالیت‌های مدنی و رهگیری ارتباطات اعضای سازمان‌های غیردولتی به کار گرفته می‌شوند.^{۸۰} این نوع کنترل‌ها می‌تواند به افزایش خودسانسوری در میان سازمان‌های غیردولتی و کاهش اثربخشی گزارش‌های آن‌ها منجر شود.

درعین حال شایان اشاره است، سازمان‌های غیردولتی که در چنین محیط‌هایی فعالیت می‌کنند، راه‌حل‌های خلاقانه‌ای برای مقابله با این محدودیت‌ها پیدا کرده‌اند. بسیاری از آن‌ها از همکاری با سازمان‌های بین‌المللی یا سازمان‌های غیردولتی مستقر در کشورهای دیگر برای جمع‌آوری و ارائه اطلاعات استفاده می‌کنند. برای مثال در میانمار، پس از کودتای نظامی در سال ۲۰۲۱، بسیاری از سازمان‌های غیردولتی اطلاعات مربوط به نقض حقوق بشر را از طریق شبکه‌های بین‌المللی منتقل کردند تا در فرآیند آیین دوره‌ای منعکس شود.^{۸۱}

۶. تحلیل تطبیقی مشارکت سازمان‌های غیردولتی در فرآیند گزارش دوره‌ای ایران (۲۰۲۵)

در این بخش پس از بیان مقدمه‌ای کوتاه، با بررسی سه سند کلیدی این فرآیند شامل گزارش ملی جمهوری اسلامی ایران؛ گزارش ذی‌نفعان؛ و گزارش ترکیبی اطلاعات نهادهای سازمان ملل؛ تلاش شده است تا میزان هم‌پوشانی یا واگرایی میان دیدگاه‌های دولت، جامعه مدنی و نهادهای بین‌المللی مشخص شود و نقش سازمان‌ها در شکل‌دهی به توصیه‌های احتمالی مورد سنجش قرار گیرد.

79. Human Rights Watch, "A Sense of Terror, Stronger than a Bullet: The Closing of North Korea 2018–2023," March 7, 2024. Retrieved April 17, 2025 from <https://www.hrw.org/report/2024/03/07/a-sense-of-terror/stronger-than-a-bullet-the-closing-of-north-korea-2018%E2%80%932023>.

80. Yiran Zhao, A thesis submitted to the Department of Journalism Studies of the University of Sheffield, UK for the degree of Doctor of Philosophy, November 2015: 86.

81. Human Rights Watch, World Report 2023: Myanmar, *op.cit.*

در سال ۲۰۲۵، جمهوری اسلامی ایران برای چهارمین بار در فرآیند بررسی دوره‌ای جهانی شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد شرکت کرد که این بررسی، در تاریخ ۲۴ ژانویه ۲۰۲۵ (۴ بهمن ۱۴۰۳) در چهل‌وهشتمین جلسه گروه کاری فرآیند بررسی در ژنو برگزار شد. در این جلسه، هیئت ایرانی به ریاست سفیر و نماینده دائم ایران در دفتر سازمان ملل متحد در ژنو، گزارش ملی خود را ارائه داد. این گزارش بر پیشرفت‌های ادعایی در حوزه‌های مختلف حقوق بشر تأکید داشت و تحریم‌های یک‌جانبه را به‌عنوان چالشی جدی برای تحقق حقوق بشر در ایران معرفی کرد.^{۸۲} البته پیش از این جلسه، سازمان‌های غیردولتی و نهادهای مدنی گزارش‌های خود را تا تاریخ ۱۶ ژوئیه ۲۰۲۴ (۲۵ تیر ۱۴۰۳) به دفتر کمیساری عالی حقوق بشر سازمان ملل متحد ارسال کرده بودند. این گزارش‌ها به موضوعاتی مانند آزادی بیان، حقوق زنان، حقوق اقلیت‌ها و شرایط زندان‌ها پرداخته و موارد نقض حقوق بشر را مستند کرده بودند.^{۸۳} درنهایت، گزارش نهایی این بررسی در ژوئن ۲۰۲۵ منتشر شد و شامل توصیه‌هایی از سوی کشورهای عضو شورای حقوق بشر به جمهوری اسلامی ایران بود. این توصیه‌ها بر لزوم بهبود وضعیت حقوق بشر در ایران تأکید داشتند که انتظار می‌رود دولت جمهوری اسلامی ایران در دوره بعدی به پیشرفت‌های حاصل در این زمینه پاسخ دهد.

بر اساس تحلیل محتوای گزارش سازمان‌ها، ده حوزه^{۸۴} اصلی شناسایی شد که این سازمان‌ها بیشترین تمرکز را بر آن‌ها داشته‌اند. در رأس این فهرست، حقوق زنان قرار دارد که با محورهایی نظیر خشونت خانگی، تبعیض جنسیتی، موانع ساختاری در مشارکت اجتماعی و نبود ضمانت اجرایی برای قوانین حمایتی مطرح شده است.^{۸۵} با این حال در گزارش ملی، این موضوع بیشتر از زاویه اقدامات انجام‌شده مانند رشد آماری مشارکت زنان در عرصه

82. Human Rights Council, National Report Submitted in Accordance with Paragraph 5 of the Annex to Human Rights Council Resolution 16/21: Islamic Republic of Iran (A/HRC/WG.6/48/IRN/1) (2025). Retrieved April 17, 2025 from <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/upr/ir-index>.

83. OHCHR, Summary of Stakeholders' Submissions on the Islamic Republic of Iran (Fourth Cycle) (A/HRC/WG.6/48/IRN/3, 2024): 4-6. Retrieved April 17, 2025 from <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/upr/ir-index>.

۸۴. ده حوزه اصلی شامل حقوق زنان؛ مجازات اعدام؛ آزادی بیان؛ شکنجه؛ حقوق اقلیت‌ها؛ حقوق کودکان؛ محدودیت جامعه مدنی؛ وضعیت پناهجویان؛ حقوق افراد فراجنسیتی؛ و مسائل زیست‌محیطی می‌باشد.

85. OHCHR, Summary of Stakeholders' Submissions on the Islamic Republic of Iran (Fourth Cycle) (A/HRC/WG.6/48/IRN/3, 2024): 4-6. Retrieved April 17, 2025 from <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/upr/ir-index>.

نقش سازمان‌های غیردولتی در فرایند بررسی ... / عزیزی، غلام‌حیدری و بیگلریبیگی ۲۴۱

ورزش و اشتغال مطرح شده و کمتر به موارد انتقادی یا ساختاری پرداخته شده است.^{۸۶}

مسئله مجازات اعدام و عدالت کیفری نیز از جمله محورهای پررنگ در گزارش سازمان‌ها بوده که در آن به اعدام نوجوانان، نبود دادرسی عادلانه و فشار بر زندانیان سیاسی اشاره شده است.^{۸۷} از سوی دیگر، دولت جمهوری اسلامی ایران در گزارش ملی خود به اصلاح برخی آیین‌نامه‌ها و ایجاد سامانه‌های الکترونیکی قضایی اشاره کرده، اما از پذیرش نقدهای بنیادی اجتناب کرده است.^{۸۸}

آزادی بیان، دسترسی به اطلاعات و حق تجمعات مسالمت‌آمیز نیز از موضوعاتی است که به‌شدت در گزارش‌های سازمان‌ها برجسته شده است؛ مواردی همچون فیلترینگ اینترنت، سرکوب رسانه‌ها و بازداشت‌های گسترده پس از اعتراضات مردمی مورد توجه قرار گرفته است.^{۸۹} از طرف دیگر، در گزارش ملی، دولت جمهوری اسلامی صرفاً به وجود ده‌ها هزار رسانه رسمی و مجوز فعالیت برای احزاب سیاسی اشاره کرده است.^{۹۰}

مسئله شکنجه، بدرفتاری در بازداشتگاه‌ها و مرگ‌های مشکوک در زندان‌ها نیز از دیگر محورهای گزارش‌های سازمان‌هاست.^{۹۱} در مقابل، دولت جمهوری اسلامی ایران به اصلاح آیین‌نامه سازمان زندان‌ها و پایبندی به قواعد نلسون ماندلا^{۹۲} استناد کرده است.^{۹۳}

در مورد اقلیت‌های قومی و مذهبی، سازمان‌ها از تبعیض سازمان‌یافته علیه اهل سنت،

86. Islamic Republic of Iran, National Report Submitted to the Human Rights Council, A/HRC/WG.6/48/IRN/1 (2024): 7–9. Retrieved April 17, 2025 from <https://digitallibrary.un.org/record/4068336>.

87. OHCHR, Summary of Stakeholders' Submissions on the Islamic Republic of Iran (Fourth Cycle), *op.cit.*, 7–9.

88. Islamic Republic of Iran, National Report Submitted to the Human Rights Council, *op.cit.*, 11.

89. Islamic Republic of Iran, National Report Submitted to the Human Rights Council, *op.cit.*, 4.

90. Islamic Republic of Iran, National Report Submitted to the Human Rights Council, *op.cit.*, 8,9.

91. OHCHR, Summary of Stakeholders' Submissions on the Islamic Republic of Iran (Fourth Cycle), *op.cit.*, 9.

۹۲. برای مطالعه بیشتر در خصوص قواعد نلسون ماندلا به کتاب سازمان ملل متحد. (۱۴۰۱). قواعد حداقل استاندارد سازمان ملل متحد برای رفتار با زندانیان (قواعد نلسون ماندلا) (زینوس سبحانی، مترجم). نشر روزنه مراجعه کنید.

93. Islamic Republic of Iran, National Report Submitted to the Human Rights Council, *op.cit.*, 10.

بهایان، دراویش، کردها و بلوچ‌ها سخن گفته‌اند.^{۹۴} با این حال، دولت جمهوری اسلامی در گزارش خود با اشاره به انتصاب برخی اقلیت‌ها در پست‌های مدیریتی، کوشیده تصویری مثبت ارائه دهد.^{۹۵}

هم‌چنین، نگرانی‌های متعددی در زمینه حقوق کودکان مطرح شد؛ از جمله ازدواج زودهنگام، کار کودک و اعدام نوجوانان، به‌ویژه تأکید شد که سن مسئولیت کیفری برای دختران نه سال و برای پسران پانزده سال است که با استانداردهای بین‌المللی مغایرت دارد.^{۹۶} در مقابل، دولت جمهوری اسلامی ایران به تصویب برخی برنامه‌های حمایتی از کودکان و دسترسی به آموزش ابتدایی برای همه اشاره کرده است، بی‌آنکه به موارد انتقادی پاسخ صریحی دهد.^{۹۷} در مورد وضعیت جامعه مدنی، سازمان‌ها از موانع گسترده بر ثبات و فعالیت آزادانه نهادهای مدنی انتقاد کردند^{۹۸}، درحالی‌که دولت جمهوری اسلامی صرفاً به آمار بالای سازمان‌های ثبت‌شده اشاره کرده و از ذکر محدودیت‌های قانونی خودداری کرده است.^{۹۹} درباره پناهجویان و مهاجران، نهادهای بین‌المللی بر تبعیض ساختاری، محدودیت دسترسی به خدمات و وضعیت ناپایدار حقوقی به‌ویژه برای پناهجویان افغان تأکید کرده‌اند،^{۱۰۰} اما دولت جمهوری اسلامی با اشاره به میزبانی از میلیون‌ها پناهجو، تلاش کرده تصویری مثبت ارائه دهد.^{۱۰۱} هم‌چنین، در خصوص فعالان محیط‌زیست، سازمان‌ها به موارد بازداشت و فشارهای امنیتی اشاره کرده‌اند^{۱۰۲}؛ درحالی‌که دولت جمهوری اسلامی در گزارش خود صرفاً از اقدامات

94. OHCHR, Summary of Stakeholders' Submissions on the Islamic Republic of Iran (Fourth Cycle), *op.cit.*, 10-12.

95. Islamic Republic of Iran, National Report Submitted to the Human Rights Council, *op.cit.*, 7.

96. OHCHR, Summary of Stakeholders' Submissions on the Islamic Republic of Iran (Fourth Cycle), *op.cit.*, 9, para. 63.

97. Islamic Republic of Iran, National Report Submitted to the Human Rights Council, *op.cit.*, 17, paras. 78-79.

98. OHCHR, Summary of Stakeholders' Submissions on the Islamic Republic of Iran (Fourth Cycle), *op.cit.*, 6, paras. 39-40.

99. Islamic Republic of Iran, National Report Submitted to the Human Rights Council, *op.cit.*, para. 37.

100. OHCHR, Summary of Stakeholders' Submissions on the Islamic Republic of Iran (Fourth Cycle), *op.cit.*, 10, para. 79.

101. Islamic Republic of Iran, National Report Submitted to the Human Rights Council, *op.cit.*, para. 86.

102. OHCHR, Summary of Stakeholders' Submissions on the Islamic Republic of Iran (Fourth Cycle), *op.cit.*, 7, paras. 52-53.

نقش سازمان‌های غیردولتی در فرایند بررسی ... / عزیزی، غلام‌حیدری و بیگلریگی ۲۴۳

حفاظتی و توسعه‌ای در حوزه محیط‌زیست یاد کرده، بدون آن‌که به مصادیق از سخت‌گیری‌ها اشاره کند.^{۱۰۳}

موضوع افراد فراجنسیتی از محدود حوزه‌هایی بود که علی‌رغم پرداختن جدی سازمان‌ها به آن،^{۱۰۴} هیچ بازتاب مستقیمی در گزارش ترکیبی سازمان ملل متحد نیافت. همچنین، مسائل زیست‌محیطی نیز که در گزارش سازمان‌ها جایگاه روشنی دارد، تنها به‌صورت حداقلی در گزارش ترکیبی منعکس شده است.^{۱۰۵}

بنابراین باید اذعان داشت، با مقایسه محتوای گزارش ذی‌نفعان در دور سوم و چهارم فرآیند بررسی دوره‌ای جهانی جمهوری اسلامی ایران، می‌توان مشاهده کرد که بسیاری از حوزه‌های محوری در هر دو گزارش مشترک هستند. از جمله حقوق زنان، مجازات اعدام (به‌ویژه در مورد نوجوانان)، آزادی بیان، حقوق اقلیت‌ها، شکنجه و وضعیت جامعه مدنی از مسائل اصلی هستند.^{۱۰۶} این استمرار موضوعات نشان‌دهنده آن است که چالش‌های بنیادین حقوق بشری در جمهوری اسلامی ایران به‌زعم این ذی‌نفعان همچنان پابرجا بوده و تغییر محسوسی در آن‌ها مشاهده نشده است؛ چراکه در گزارش گروه کاری دور سوم نیز مشاهده شد که بسیاری از توصیه‌های مطرح‌شده توسط کشورهای عضو، همسو با مواردی بود که پیش‌تر در گزارش سازمان‌های غیردولتی و سایر ذی‌نفعان آمده بود. برای نمونه، موضوع مجازات نوجوانان، تبعیض ساختاری علیه زنان، محدودیت فعالیت سازمان‌های مدنی و سرکوب اعتراضات، هم در گزارش ذی‌نفعان و هم در توصیه‌های نهایی شورا تکرار شده‌اند.^{۱۰۷}

با توجه به تکرار این موضوعات در گزارش ذی‌نفعان دور چهارم (۲۰۲۵) و با در نظر

103. Islamic Republic of Iran, National Report Submitted to the Human Rights Council, *op.cit.*, 21, para. 93.

104. OHCHR, Summary of Stakeholders' Submissions on the Islamic Republic of Iran (Fourth Cycle), *op.cit.*, 10, paras. 72–73

105. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR). (2024). Compilation of UN information on the Islamic Republic of Iran (Fourth cycle) (A/HRC/WG.6/48/IRN/2). United Nations Human Rights Council. Retrieved April 17, 2025 from <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/upr/ir-index>

106. OHCHR, Summary of Stakeholders' Submissions on the Islamic Republic of Iran (Third Cycle) (A/HRC/WG.6/34/IRN/3, 2019), Retrieved April 17, 2025 from <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/upr/ir-index>.

107. Human Rights Council, Report of the Working Group on the Universal Periodic Review: Islamic Republic of Iran (Third Cycle) (A/HRC/43/12, 2020). Retrieved April 17, 2025 from <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/upr/ir-index>.

گرفتن رویکرد شورا در استفاده از این گزارش‌ها در دور سوم، می‌توان پیش‌بینی کرد که در گزارش گروه کاری دور چهارم نیز، حوزه‌هایی چون حقوق زنان، عدالت کیفری، آزادی بیان، حقوق اقلیت‌ها و جامعه مدنی، از جمله محورهای اصلی توصیه‌ها خواهند بود؛ چراکه هم تداوم نقض‌ها در این حوزه‌ها دیده می‌شود و هم حجم و شدت تحلیل‌ها و گزارش‌ها در این زمینه‌ها بالا بوده است؛ به‌ویژه آن‌که سازمان‌های غیردولتی در گزارش اخیر نیز با ارائه مصادیق عینی، تحلیل‌های مستندتر و استفاده از زبان حقوق بین‌الملل، احتمال تأثیرگذاری خود را افزایش داده‌اند.^{۱۰۸}

درنهایت می‌توان گفت گزارش ذی‌نفعان در دور چهارم نیز همچون دور پیشین، نقش تأثیرگذاری در شکل‌دهی به محتوای توصیه‌های نهایی شورا ایفا خواهد کرد، به‌ویژه در حوزه‌هایی که اجماع و هم‌پوشانی بیشتری میان گزارش دولت، جامعه مدنی و نهادهای سازمان ملل متحد وجود دارد.

۷. نتیجه‌گیری

فرآیند بررسی دوره‌ای جهانی یکی از فراگیرترین و شفاف‌ترین ابزارهای نظارتی شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد است که نقش مهمی در ارتقای حقوق بشر در سطح بین‌المللی ایفا می‌کند. سازمان‌های غیردولتی در این فرآیند از طریق ارائه گزارش‌های مستقل و دقیق نقش کلیدی دارند. با این حال، سؤال اصلی این است که گزارش‌های تأثیرگذار چه ویژگی‌هایی باید داشته باشند؟ چگونه این گزارش‌ها انتخاب و در فرآیند آیین دوره‌ای مورد استناد قرار می‌گیرند؟ آیا هر سازمانی، حتی با سابقه‌ای منفی یا فعالیت‌های شبه‌نظامی، می‌تواند گزارش خود را ارائه دهد؟

چنان‌که در مقاله مفصلاً بیان شد، گزارش‌های تأثیرگذار معمولاً دارای ویژگی‌هایی نظیر شفافیت، بی‌طرفی، مستند بودن و ساختار منطقی هستند. این گزارش‌ها باید داده‌های موثق و مستند ارائه دهند که بتواند نقض حقوق بشر را به‌طور دقیق و با جزئیات نشان دهد. هم‌چنین، گزارش‌ها باید پیشنهادات عملی و سازنده‌ای برای بهبود وضعیت ارائه کنند. شورای حقوق بشر براساس این معیارها، گزارش‌هایی را که در تدوین آن‌ها اصول علمی و بی‌طرفی رعایت شده است، در گزارش نهایی خود لحاظ می‌کند. با این وجود، سازمان‌هایی که سابقه‌ای

108. OHCHR, Summary of Stakeholders' Submissions on the Islamic Republic of Iran (Fourth Cycle), *op.cit.*

مشکوک یا فعالیت‌های مغایر با اصول حقوق بشر دارند، ممکن است اعتبار کمتری داشته باشند و گزارش‌های آن‌ها مورد توجه قرار نگیرد، مگر این‌که مستندات آن‌ها به‌طور مستقل تأیید شود.

در این سیاق، یکی از مشکلات اصلی فرآیند آیین دوره‌ای، نبود سازوکار قوی برای اعتبارسنجی گزارش‌ها است. اگرچه شورا اصول و دستورالعمل‌هایی برای تهیه گزارش‌ها ارائه کرده است، سازوکار مستقلی برای ارزیابی سابقه و بی‌طرفی سازمان‌های ارائه‌دهنده وجود ندارد. به همین دلیل، برخی گزارش‌ها ممکن است به دلیل جانبداری یا عدم استناد کافی رد شوند، درحالی‌که برخی دیگر با وجود مشکلات ساختاری یا محتوایی ممکن است در فرآیند لحاظ شوند.

لذا نگارندگان برای بهبود تأثیرگذاری گزارش‌ها، پیشنهاد می‌نمایند که سازمان‌های غیردولتی باید روش‌های گزارش‌نویسی خود را تقویت کنند. این شامل رعایت دستورالعمل‌های ارائه‌شده توسط کمیساریای عالی حقوق بشر، استفاده از داده‌های مستند و روش‌های علمی برای جمع‌آوری اطلاعات و ارائه پیشنهادات سازنده است. سازمان‌های غیردولتی باید از اغراق یا جانبداری خودداری کنند و بی‌طرفی را به‌عنوان اصلی‌ترین عنصر گزارش‌نویسی در نظر بگیرند. هم‌چنین، شفافیت مالی و سازمانی و پرهیز از وابستگی‌های سیاسی می‌تواند به تقویت اعتماد به گزارش‌های آن‌ها کمک کند. در سطح نهادی نیز، شورای حقوق بشر باید ابزارهای قوی‌تری برای اعتبارسنجی گزارش‌ها ایجاد کند. این امر می‌تواند شامل ایجاد یک کمیته مستقل برای بررسی سابقه و بی‌طرفی سازمان‌ها و ارزیابی گزارش‌ها از نظر شفافیت و مستند بودن باشند. هم‌چنین، شورا می‌تواند از طریق ارائه آموزش‌ها و برنامه‌های حمایتی به سازمان‌های غیردولتی در کشورهای با فضای محدود، ظرفیت آن‌ها را برای تهیه گزارش‌های تأثیرگذار افزایش دهد.

درنهایت، تأثیرگذاری فرآیند آیین دوره‌ای به همکاری میان سازمان‌های غیردولتی، دولت‌ها و نهادهای بین‌المللی بستگی دارد. لذا با ایجاد سازوکارهای شفاف و تقویت کیفیت گزارش‌ها، می‌توان اطمینان حاصل کرد که این فرآیند به ارتقای حقوق بشر در سطح جهانی کمک می‌کند و نقش سازمان‌های غیردولتی به‌عنوان صداهای مستقل و بی‌طرف در این سیستم تقویت می‌شود.

سیاهه منابع

الف- منابع فارسی

- بیگزاده، ابراهیم. *حقوق بین‌الملل (جلد اول: مبانی، منابع و تابعان)*. تهران: انتشارات میزان، ۱۴۰۱.
- بیگلریگی، کیان و ستار عزیزی. «تحریم‌های حقوق بشری: محتمل‌ترین پیامد تشکیل هیئت مستقل بین‌المللی حقیقت‌یاب برای ایران». *فصلنامه مطالعات بین‌المللی*، ۲۱، شماره ۲ (۱۴۰۳): ۳۹-۴۰.
- روزنامه شهروند، «تراژدی مرگ و زندگی»، بازیابی‌شده در ۱۷ آوریل ۲۰۲۵، از https://www.shahrvand-newspaper.ir/Modules/News/PrintVer.aspx?News_Id=115824&Src=Main.
- سازمان عفو بین‌الملل. (۲۰۲۱، ۲ مارس). *بلاروس: تهدیدهای دولت و سابقه سرکوب معترضان نیازمند پاسخ فوری بین‌المللی است*. <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2021/03/belarus-governments-threats-and-history-of-crackdown-on-protesters-require-urgent-international-response-2/>
- سازمان ملل متحد. *قواعد حداقل استاندارد سازمان ملل متحد برای رفتار با زندانیان (قواعد نلسون ماندلا)*. ترجمه زهره سبحانی. تهران: نشر روزنه، ۱۴۰۱.
- سیمبر، رضا. «سازمان‌های غیردولتی و نفوذ آن‌ها در جامعه جهانی». *اطلاعات سیاسی-اقتصادی*، شماره ۱۴۷-۱۴۸ (۱۳۷۸): ۱۶۶-۱۷۷.
- شبکه العالم. «گزارش عفو بین‌الملل از نقض حقوق بشر در عربستان». ۷ اسفند ۱۳۹۵. بازیابی‌شده در ۱۴ آوریل ۲۰۲۵ از: <https://fa.alalam.ir/news/1929985>
- عزیزی، ستار و کوروش اقبالی. «مواضع سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی حقوق بشر در ارتباط با حکم اعدام در خصوص جرائم مواد مخدر در قوانین داخلی دولت‌ها». *فصلنامه پژوهش‌های حقوقی*، ۲۰، شماره ۴۵ (۱۴۰۰): ۲۷۵-۲۹۷.
- عسکری، پوریا و نیلوفر سعیدی. «سازمان‌های غیردولتی بین‌المللی و نظارت بر اجرای حقوق بشر با تأکید بر عفو بین‌الملل». *پژوهش حقوق عمومی (حقوق و سیاست)*، ۱۸، شماره ۵۳ (۱۳۹۵): ۲۹-۵۷.
- گلشن‌پژوه، محمدرضا. *راهنمای سازمان‌های غیردولتی*. چاپ دوم. تهران: مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران، ۱۳۹۲.
- موسی‌زاده، رضا. *سازمان‌های بین‌المللی*. تهران: انتشارات میزان، ۱۳۸۹.
- مومنی‌راد، احمد و نگار مفخم ناصراسلامی. «سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی و نقش آن‌ها در

نقش سازمان‌های غیردولتی در فرایند بررسی ... / عزیزی، غلام‌حیدری و بیگلریگی ۲۴۷

حقوق بشر: مطالعه موردی دیده‌بان حقوق بشر). فصلنامه *تعالی حقوق*، ۵، شماره ۲ (۱۳۹۸):
۱۴۳-۱۶۸.

ب- منابع انگلیسی:

AlHathloul, Loujain. [n.d.]. About Loujain. Retrieved April 18, 2025, from <https://www.loujainalhathloul.org/about-loujain>

Alston, Philip, and James Crawford, eds. *The Future of UN Human Rights Treaty Monitoring*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

Amnesty International USA, "Abolish the Death Penalty," Retrieved April 17, 2025 from <https://www.amnestyusa.org/issues/death-penalty/abolish-the-death-penalty/>.

Amnesty International, "No Clean Up, No Justice: Shell's Oil Pollution in the Niger Delta," June 18, 2020. Retrieved April 17, 2025 from <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2020/06/no-clean-up-no-justice-shell-oil-pollution-in-the-niger-delta/>.

Amnesty International, *Death Sentences and Executions 2018* (London: Amnesty International, 2018). Retrieved April 17, 2025 from <https://www.amnesty.org/en/documents/act50/9870/2019/en/>

Amnesty International, *Defying World Trends: Saudi Arabia's Extensive Use of Capital Punishment* (London: Amnesty International, 2001), Retrieved April 17, 2025 from <https://www.amnesty.org>.

Amnesty International. *Defying World Trends: Saudi Arabia's Extensive Use of Capital Punishment*. AI Index: MDE 23/015/2001. London: Amnesty International, 2001.

Beckstrand, Michael Joseph. *Recommendations, Rhetoric, and Reporting...* PhD diss., Syracuse University, 2015.

Billaud, Julie. "Keepers of the Truth..." In *Human Rights and the Universal Periodic Review*, eds. Charlesworth and Larking, 63–84. Cambridge: CUP, 2014.

Devereux, Daniel. "The Unity of the Virtues." In *A Companion to Plato*, edited by Hugh H. Benson, 167–195. Oxford: Wiley-Blackwell, 2009.

Doctors Without Borders, "Myanmar," Retrieved April 14, 2025 from <https://www.doctorswithoutborders.org/what-we-do/where-we-work/myanmar>.

Friends of the Earth Europe, "10 Ways Shell Is Destroying the Planet," November 27, 2020. Retrieved April 17, 2025 from <https://friendsoftheearth.eu/news/10-ways-shell-is-destroying-the-planet/>.

Hercus, Courtney. "Peacebuilding and NGOs: State–Civil Society Interactions,"

Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism (2013).

Human Rights Council Decision 17/119 (17 June 2011). Retrieved April 17, 2025 from <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g11/150/36/pdf/g1115036.pdf>

Human Rights Council Resolution 16/21 (25 March 2011). Retrieved April 17, 2025 from <https://documents.un.org/doc/resolution/gen/g11/126/78/pdf/g1112678.pdf>

Human Rights Council Resolution 5/1 (18 June 2007). Retrieved April 17, 2025 from https://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=a/hrc/res/5/1

Human Rights Council, National Report Submitted in Accordance with Paragraph 5 of the Annex to Human Rights Council Resolution 16/21: Islamic Republic of Iran (A/HRC/WG.6/48/IRN/1) (2025). Retrieved April 17, 2025 from <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/upr/ir-index>.

Human Rights Council, Report of the Working Group on the Universal Periodic Review: Islamic Republic of Iran (Third Cycle) (A/HRC/43/12, 2020). Retrieved April 17, 2025 from <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/upr/ir-index>.

Human Rights Council, Universal Periodic Review (Fourth Cycle): Information and guidelines for relevant stakeholders' written submissions (March 17, 2015). Retrieved April 13, 2025 from https://upr-info.org/sites/default/files/documents/2015-03/ohchr_submissions_technical_guidelines_en.pdf

Human Rights Council. *Decision 17/119: Follow-up to Resolution 16/21*. 2011.

Human Rights Council. *Resolution 16/21: Review of the Human Rights Council*. 2011.

Human Rights Watch, "A Sense of Terror, Stronger than a Bullet: The Closing of North Korea 2018–2023," March 7, 2024. Retrieved April 17, 2025 from <https://www.hrw.org/report/2024/03/07/a-sense-of-terror/stronger-than-a-bullet-the-closing-of-north-korea-2018%E2%80%932023>.

Human Rights Watch, "Burma: Satellite Imagery Shows Mass Destruction," September 19, 2017. Retrieved April 18, 2025 from <https://www.hrw.org/news/2017/09/19/burma-satellite-imagery-shows-mass-destruction>.

Human Rights Watch, "Saudi Arabia: Executions for Drug Crimes," April 25, 2018. Retrieved April 17, 2025 from <https://www.hrw.org/news/2018/04/25/saudi-arabia-executions-drug-crimes>.

Human Rights Watch, World Report 2023: Myanmar (2023), Retrieved April 14, 2025 from <https://www.hrw.org/world-report/2023/country-chapters/myanmar>.

Human Rights Watch. "Burma: Satellite Imagery Shows Mass Destruction." September 19, 2017. <https://www.hrw.org/news/2017/09/19/burma-satellite-imagery-shows-mass-destruction>

International Labour Organization, "India Ratifies Both Fundamental ILO Conventions on Child Labour," June 13, 2017. Retrieved April 17, 2025 from <https://www.ilo.org/resource/news/ilc/106/india-ratifies-both-fundamental-ilo-conventions-child-labour>.

International Rescue Committee, "Myanmar (Burma)," 2025, Retrieved April 13, 2025 from <https://www.rescue.org/country/myanmar>.

Islamic Republic of Iran, National Report Submitted to the Human Rights Council, A/HRC/WG.6/48/IRN/1 (2024): 7–9. Retrieved April 17, 2025 from <https://digitallibrary.un.org/record/4068336>.

Médecins Sans Frontières, "'No One Was Left': Death and Violence against the Rohingya in Rakhine State, Myanmar," March 2018. Retrieved April 13, 2025 from <https://www.ecoi.net/en/document/1426603.html>

Médecins Sans Frontières, "A War on People: The Catastrophic Toll of Violence in Sudan," July 22, 2024. Retrieved April 17, 2025 from <https://www.doctorswithoutborders.org/latest/war-people-catastrophic-toll-violence-sudan>.

Médecins Sans Frontières, "The Rohingya Refugee Crisis," Retrieved April 17, 2025 from <https://www.doctorswithoutborders.org/what-we-do/focus/rohingya-refugee-crisis>.

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR). (2024). Compilation of UN information on the Islamic Republic of Iran (Fourth cycle) (A/HRC/WG.6/48/IRN/2). United Nations Human Rights Council. Retrieved April 17, 2025 from <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/upr/ir-index>

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, "Universal Periodic Review," Retrieved April 17, 2025 from <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/upr/upr-home>.

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, "Welcome to the Human Rights Council," Retrieved April 17, 2025 from <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/about-council>.

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Maximizing the Use of the Universal Periodic Review at Country Level: Practical Guidance (2018). Retrieved April 17, 2025 from https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/UPR/UPR_Practical_Guidance.pdf.

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. "Basic Facts about the UPR," n.d., Retrieved April 17, 2025 from <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/upr/basic-facts>.

OHCHR, NGO Handbook: Universal Periodic Review (2008), Retrieved April 17, 2025 from

<https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/NgoHandbook/ngohandbook7.pdf>.

OHCHR, Summary of Stakeholders' Submissions on the Islamic Republic of Iran (Fourth Cycle) (A/HRC/WG.6/48/IRN/3, 2024): 4–6. Retrieved April 17, 2025 from <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/upr/ir-index>.

OHCHR, Summary of Stakeholders' Submissions on the Islamic Republic of Iran (Third Cycle) (A/HRC/WG.6/34/IRN/3, 2019), Retrieved April 17, 2025 from <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/upr/ir-index>.

OHCHR. *Maximizing the Use of the UPR at Country Level: Practical Guidance*. Geneva: United Nations, 2018.

OHCHR. *UPR Good Practices 2022*. Geneva: United Nations, 2022. Retrieved April 17, 2025 from https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-02/UPR_good_practices_2022.pdf.

Radio Farda, "International Community's Recommendations to Iran Regarding Women's Rights," November 5, 2014, Retrieved April 14, 2025, <https://www.radiofarda.com/a/f3-othervoices-iran-in-united-nations-human-rights-council/26675937.html>.

Shah, Sangeeta, and Sandesh Sivakumaran. "The Use of International Human Rights Law in the UPR." *Human Rights Law Review* 21, no. 2 (2021): 264–301.

Steiner, Henry, Philip Alston and Ryan Goodman. *International Human Rights in Context: Law, Politics, Morals*, 3rd ed. Oxford: Oxford University Press, 2008.

U.S. Department of State, 2021 Country Reports on Human Rights Practices: Belarus (2022). Retrieved April 17, 2025 from <https://www.state.gov/reports/2021-country-reports-on-human-rights-practices/belarus/>.

United Nations Economic and Social Council, Resolution 228 (ECOSOC) (New York: United Nations, 1950). Retrieved April 17, 2025 from https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/2020/06/1430-201404101306554721577_0.pdf

United Nations General Assembly Resolution 60/251, A/RES/60/251 (15 March 2006). Retrieved April 17, 2025 from <https://docs.un.org/en/A/RES/60/251>

United Nations General Assembly. *Declaration on the Right and Responsibility... (Resolution 53/144)*. 1999.

United Nations General Assembly. Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms (Resolution 53/144) (1999). Retrieved April 17, 2025, from <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-right-and-responsibility-individuals-groups->

نقش سازمان‌های غیردولتی در فرایند بررسی ... / عزیزی، غلام‌حیدری و بیگلریگی ۲۵۱

and

Universal Periodic Review (Third Cycle): Information and guidelines for relevant stakeholders' written submissions. Retrieved April 17, 2025 from https://upr-info.org/sites/default/files/documents/2016-08/upr_technicalguidelines3rdcycle_submissions.pdf

UPR Info, "UPR Info Official Platform," Retrieved April 17, 2025 from <https://upr-info.org/en>

Uproar, "Making Yourself Heard at the UPR — Writing a Stakeholder Submission," March 15, 2018, Retrieved April 17, 2025, from <https://uproar.fyi/blog/article/making-yourself-heard-at-the-upr-writing-a-stakeholder-submission>.

USA for UNHCR, "Rohingya Refugee Crisis Explained," September 15, 2024, Retrieved April 17, 2025 from <https://www.unrefugees.org/news/rohingya-refugee-crisis-explained/>.

Venezuela Blog, "Venezuela Defends Its Human Rights Record at the UN's UPR Process," 2022, Retrieved April 18, 2025 from <https://www.venezuelablog.org/venezuela-defends-its-human-rights-record-at/>.

Volmink, John, and Liesel van der Elst. *The Evolving Role of 21st Century Education NGOs in South Africa...*. NASCEE Report. Johannesburg: NECT, 2019.

World Organisation Against Torture. [n.d.]. About OMCT. Retrieved April 18, 2025, from <https://www.omct.org/en>

Zhao, Yiran. A thesis submitted to the Department of Journalism Studies of the University of Sheffield, UK for the degree of Doctor of Philosophy, November 2015.

